

Verslag van een openbaar verhoor

De parlementaire enquêtecommissie Corona heeft op 22 juni 2026 **mevrouw Van Engelshoven** als getuige gehoord, die werd bijgestaan door de heer Tönissen.

Voorzitter: De Kort
Griffier: Rijkers

Aanwezige leden van de commissie: Huidekooper, De Kort, Lammers, Mutluer en Poortman.

Aanvang 14.00 uur.

De **voorzitter**:

Ik open de vergadering. Het is vandaag maandag 22 juni 2026. Aan de orde is een openbaar verhoor door de parlementaire enquêtecommissie Corona.

Ik verzoek de griffier om mevrouw Van Engelshoven en haar bijstandsverlener naar binnen te leiden.

(Mevrouw Van Engelshoven wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Beiden van harte welkom, mevrouw Van Engelshoven in het bijzonder. Ik geef eerst de aanwezige pers kort de gelegenheid voor een fotomoment.

(Er worden enkele foto's gemaakt.)

De **voorzitter**:

Corona was een pandemie die begin 2020 leidde tot een wereldwijde crisis. Ook voor de Nederlandse samenleving waren de gevolgen zeer ingrijpend. Het kabinet nam maatregelen die ons troffen in het dagelijks leven. Ook de Tweede Kamer had een belangrijke rol in die besluitvorming. Als parlementaire enquêtecommissie Corona zijn wij ingesteld om namens de Tweede Kamer te komen tot een grondige, breedgedragen terugblik op die coronaperiode, om te leren voor een eventuele volgende pandemie of langdurige crisis.

Mevrouw Van Engelshoven, u bent opgeroepen als getuige. Ten tijde van de pandemie was u minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Deze week staat in het teken van het onderwijs en de impact op kinderen, jongeren en studenten. Vandaar dat u bent opgeroepen door deze enquêtecommissie.

Dit verhoor vindt plaats onder ede. U heeft ervoor gekozen om de belofte af te leggen. Daarmee bevestigt u dat u de gehele waarheid en niets dan de waarheid zal zeggen. Ik verzoek u te gaan staan.

(In handen van de voorzitter legt mevrouw Van Engelshoven de belofte af.)

De **voorzitter**:

Dan staat u nu onder ede. U mag weer gaan zitten.

Voordat wij gaan beginnen aan dit openbare verhoor: heeft u nog vragen aan de commissie?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nee, dank u.

De **voorzitter**:

Dit verhoor zal worden afgenomen door de collega's Lammers en Poortman. We hebben veel te vragen, dus laten we beginnen. Voor het eerste onderwerp geef ik graag het woord aan collega Poortman.

De heer **Poortman**:

Dank, voorzitter. Goedemiddag, mevrouw Van Engelshoven. U zit hier als voormalig minister van OCW, Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. We spreken later deze week ook de heer Slob. Kunt u iets vertellen over de verdeling op het ministerie zoals die gold ten tijde van corona?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja. Ik was minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Tot die portefeuille behoorde ook Emancipatie. De heer Slob was verantwoordelijk voor het funderend onderwijs en Media.

De heer **Poortman**:

Als ik het goed begrijp, was u eindverantwoordelijk voor het hele departement als minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat klopt.

De heer **Poortman**:

Ook als een wat inleidende vraag: wat is uw visie als Onderwijsminister op onderwijs?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat is wel een hele brede vraag.

De heer **Poortman**:

U mag uitpakken.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja, maar dan zouden we de middag wel rond hebben. Ik weet niet precies wat u beoogt met de vraag "wat is uw visie op onderwijs?", want dit is echt zo'n brede vraag. Misschien kunt u uw vraag wat specificeren.

De heer **Poortman**:

Er zijn natuurlijk verschillende benaderingen van onderwijs mogelijk. Een aspect daarvan is bijvoorbeeld het overdragen van kennis of het aanleren ... We hadden hier vanochtend de heer Illy, die het over het aanleren van sociale vaardigheden had. Maar goed, ik wil het niet al te veel invullen. U mag daar zelf uw benadering tegenover zetten.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Het zal u niet verbazen: het is een combinatie van beide. Bij jonge kinderen gaat het ook om het aanleren van vaardigheden als, in deze dagen zeer in de aandacht, lezen of schrijven, rekenen. Maar het gaat natuurlijk ook om het ontwikkelen van vaardigheden om jonge mensen zich te laten ontwikkelen tot volwaardig burger in deze samenleving. Ik ben altijd wel een aanhanger geweest van degenen die zeggen dat onderwijs Bildung moet zijn: het gaat om meer dan alleen het overdragen van kennis en het leren van specifieke vakken, het gaat echt om de ontwikkeling van jonge mensen tot volwaardige burgers in deze samenleving.

De heer **Poortman**:

Dat is dat aspect van Bildung.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja, zeker.

De heer **Poortman**:

Misschien een extra toelichting op mijn vraag, want die ben ik u misschien toch verschuldigd. Bij de reconstructie van zo'n periode als de coronapandemie hoort misschien ook dat we kijken naar het gegeven dat politieke besluiten niet in een vacuüm ontstaan, maar dat overtuigingen ook meespelen, net als visies op portefeuilles en zaken. Dat is de achtergrond van mijn vraag. Hoe ziet u het belang van onderwijs voor de vorming van ... We hebben het al gehad over de vorming tot burger. Maar als het gaat om de vorming tot mens als zodanig van het kind dat onderwijs vormt: hoe ziet u dat?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Het is altijd tweeledig. Het gaat natuurlijk om het aanleren van de nodige kennis en vaardigheden, maar het gaat natuurlijk ook heel erg over sociale ontwikkeling: hoe opereer je in een groep, hoe verhoud je je tot je medeleerlingen, hoe ga je om met conflict? Dat zijn allemaal dingen waar kinderen met elkaar in het onderwijs mee leren omgaan, natuurlijk aangevuld met de opvoeding thuis, of zelfs als eerste met de opvoeding thuis, zou ik zeggen. Maar beide aspecten zijn in het onderwijs natuurlijk zeer belangrijk.

De heer **Poortman**:

Helder wat u daarover zegt. We hebben het vanmiddag ook over een unieke situatie waarin dat aspect opeens tot stilstand komt. We hebben het namelijk over drie periodes tijdens de coronapandemie waarin de scholen zijn gesloten. Op donderdag 12 maart 2020 – ik geef voor de context de datum er maar bij – besluit het kabinet onder andere dat het hoger onderwijs over zal gaan op afstandsonderwijs. Dat geldt dan nog niet voor de rest van het onderwijs; daar zijn dan nog geen maatregelen. Wat was uw rol bij dit besluit?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ik was uiteraard als minister onderdeel van die besluitvorming. Kijk, in die dagen stonden wij echt voortdurend in contact, ook met de onderwijssectoren, met koepelorganisaties. Aan de ene kant zag je toen al – ik meen, ik zeg het uit mijn hoofd, dat het vooral in Leiden en in Delft aan de hand was – dat een deel van het hoger onderwijs aan het afschalen was, ook omdat men problemen kreeg met de organiseerbaarheid van het onderwijs.

De heer **Poortman**:

Waar zat die organiseerbaarheid in?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Gewoon zieke docenten, gewoon een aantal zieken in de organisatie, wat het organiseren lastiger maakte. Wat in het hoger onderwijs speelde, is dat we in die fase van de pandemie nog heel erg keken naar: verspreidt het virus zich nu over bepaalde regio's? Bij studenten speelde een belangrijke rol bij het besluit dat zij zich over langere afstanden verplaatsen en dat zij ouder zijn. Een student in het hoger onderwijs is in de regel boven de 18. Dat speelde een rol om toen al het onderwijs op afstand plaats te laten vinden. Een aantal instellingen had dat al voor dat besluit gedaan.

De heer **Poortman**:

Op eigen initiatief?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Zeker.

De heer **Poortman**:

Helder, de context die u schetst. Ik ben even benieuwd welke rol u heeft gespeeld in het besluit om uiteindelijk over te gaan op afstandsonderwijs.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Zoals het in de pandemie ging met besluiten: er kwam een advies van het OMT en dat besprak je. Daarin werd een bepaalde maatregel voorgesteld. Die besprak je uiteraard ook met de betrokken sectoren. In die fase was het geloof ik nog de MCCb: daar werd het besproken. Vervolgens werd er een besluit genomen. Als vakminister was ik uiteraard zeer betrokken bij dit besluit.

De heer **Poortman**:

En hoe was u inhoudelijk betrokken bij dit besluit? Het proces begin ik te begrijpen. Inderdaad, het heette toen nog de MCCb, waarin de besluiten werden genomen. Later heette het de MCC-19, de Ministeriële Commissie Covid-19. Wat was uw inzet bij dit besluit?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

De inzet over de hele linie, niet alleen bij mij, maar ik denk ook bij veel van mijn collega's, was: onderwijs moet zo veel mogelijk door blijven gaan. Dat was steeds de inzet. Alleen, op een gegeven moment loop je tegen beperkingen aan vanwege het virus. Op het moment dat het voorstel komt "er moeten maatregelen genomen worden om de bewegingen van studenten te beperken", komt er een voorstel voor onderwijs op afstand. Een aantal

instellingen had dat ook al gedaan. Het hoger onderwijs vroeg ons: geef daar nou maar duidelijkheid over. Wat je heel erg doet – dat deden we eigenlijk continu, bij alle maatregelen – is zowel aan de voorkant, dus voordat een maatregel werd genomen, goed met de sectoren bespreken "is het op deze termijn haalbaar, wat betekent dat, wat zijn de gevolgen voor de organisatie daarvan" en vervolgens, als het besluit is genomen, de sectoren opnieuw informeren voordat het besluit naar buiten komt. We stonden daarover dus in nauw contact met de sectoren. We keken heel goed naar: is zo'n maatregel uitvoerbaar, kunnen instellingen dit aan? Uiteraard kwam altijd naar boven welke aanvullende maatregelen eventueel nodig waren. Toen onderwijs op afstand kwam, zijn we vanaf dag één gaan nadenken: wat betekent dit voor studenten en wat voor maatregelen moeten we nemen om de pijn voor studenten te verzachten?

De heer **Poortman**:

Ja. Over de wens die vanuit het hoger onderwijs op uw afkwam, benadrukt u vooral dat ze behoefte hadden aan duidelijkheid. U mag mij uiteraard corrigeren als ik het niet goed samenvat, maar dat pikte ik net op. Als het gaat om het overgaan tot afstandsonderwijs in het geval van het hoger onderwijs, kan ik mij voorstellen dat er meer meespeelt dan alleen duidelijkheid, bijvoorbeeld het belang van studenten of het belang van fysiek onderwijs.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Daarbij speelden een aantal dingen een rol. Vanuit het belang van de bestrijding van de pandemie ... Die studenten bewegen zich over grote afstanden. Gelet op hun leeftijd ... Op 12 maart werden er ook andere beperkende maatregelen genomen voor andere sectoren. In het kader van het bestrijden van het virus werd het nodig geacht dat studenten niet meer in de instellingen bij elkaar zouden komen. We wilden wel dat het onderwijs doorgang zou kunnen blijven vinden. Het voordeel van het hoger onderwijs boven andere sectoren was dat zij ook al wel enige ervaring hadden met onderwijs op afstand, omdat zij al wel vaker online hoorcolleges gaven, bijvoorbeeld. Op dat gebied was er dus al meer kennis en waren er ook al meer middelen om dat te doen.

De heer **Poortman**:

Dat het onderwijs doorgang moet vinden en dat dat op afstand kan: dan gaat het vooral om het aspect van kennisoverdracht. Ik kan me voorstellen dat het in het hoger onderwijs anders is dan in het voortgezet onderwijs en het primair onderwijs, maar de focus ligt dan eigenlijk wel op één aspect van

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.

Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

het onderwijs, namelijk dat de kennisoverdracht doorgang kan blijven vinden. Hoe heeft u daarnaar gekeken in die tijd?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

We zagen allemaal dat ... Natuurlijk, voor studenten is dat sociale aspect natuurlijk ook heel belangrijk, maar daarin moesten we nou juist beperkende maatregelen nemen, want we moesten voorkomen dat die studenten met z'n allen bij elkaar gingen komen om het virus te verspreiden. Dat dat voor jonge mensen ingrijpend is, beseft je dan ook wel. Maar dit was echt iets wat op dat moment nodig werd geacht en ook door het OMT werd geadviseerd om het virus te bestrijden. Er waren in deze tijd ook geen optimale keuzes. Dat je het onderwijs doorgang kunt laten vinden is heel belangrijk. Het is ook goed om te beseffen dat de onderwijsgebouwen niet dichtgingen op dat moment. De gebouwen bleven toegankelijk voor wetenschappelijk onderzoek, voor een deel praktijkonderwijs. De bibliotheken bleven open. Daar konden studenten ook naartoe, zij het met mate. Gedurende de hele pandemie en ook gedurende al die sluitingen zijn ook deze instellingen open gebleven voor kwetsbare studenten. Er was altijd een mogelijkheid om kwetsbare studenten op te vangen op de instelling.

De heer **Poortman**:

Hoe beoordeelde u deze uitzonderingen in het kader van de duidelijkheid die het hoger onderwijs wilde? Draagt dat niet bij aan onduidelijkheid, in uw beleving?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nee. We bespraken dit heel goed met hen. U moet zich voorstellen, ik had een paar keer per week overleg met de onderwijssectoren. We bespraken heel goed met hen: is dit duidelijk genoeg, is dit communiceerbaar genoeg, is het uitvoerbaar? Juist de finetuning, als ik het zo mag noemen, van de maatregelen werd heel goed met hen besproken.

De heer **Poortman**:

Als ik nog een ander aspect van duidelijkheid met u mag onderzoeken: duidelijkheid zou ook kunnen zijn "we blijven gewoon open". Dat had ook een duidelijk signaal naar het onderwijs kunnen zijn. Is dat ook overwogen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat is als ik mij goed herinner op dat moment voor het hoger onderwijs niet aan de orde geweest, omdat het advies van het OMT was dat het, gelet op

de bestrijding van het virus, nodig was dat voorkomen werd dat studenten in grote aantallen op instellingen bij elkaar kwamen.

De heer **Poortman**:

Wat mij betreft helder op dit punt. Verder heb ik geen vragen met betrekking tot dit onderwerp. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Lammers, heeft u nog aanvullingen?

Mevrouw **Lammers**:

Nee, op dit onderwerp niet, dank u wel.

De **voorzitter**:

Ik ook niet. Dan kunnen we door naar het volgende onderwerp.

Mevrouw **Lammers**:

Dank u wel, voorzitter. Na 12 maart volgen er nog meer besluiten over maatregelen in het onderwijs. In ons onderzoek zien wij dat het OMT en de NCTV een belangrijke rol spelen in de voorbereiding van de maatregelenpakketten. Wat was uw rol als vakminister bij het opstellen van die maatregelen voor het onderwijs?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Een hele goeie en terechte vraag; dank daarvoor. Het OMT kwam met een advies. In het grootste deel van de pandemie – daar hebben nog wel enige verschillen in gezeten – kwam de NCTV met een voorstel om het advies te vertalen in concrete maatregelen. Op het moment dat het pakket van de NCTV er lag, kon je daar als ministerie op reageren. Dat gebeurde eerst in ambtelijke vooroverleggen. Wij schakelden dan ook met de betrokken sectoren of het werkbaar was: was het uitvoerbaar? Zo konden we onze inbreng leveren. Wij konden een bijdrage leveren aan, wat we dan noemden, "de uitvraag aan het OMT". Over passendheid van maatregelen of enige aanpassing daarvan vroeg je dan gericht advies aan het OMT of iets kon. Maar bij het ontwerpen van die maatregelen had de NCTV eigenlijk het voortouw.

In mijn ogen is hier ook wel een les te leren. Kijk, als zo'n crisis echt langer duurt ... Ik heb mij weleens afgevraagd: zou het niet verstandig zijn geweest om de vakministeries en daarmee ook de sectoren meer aan de voorkant mee te laten denken over dat maatregelenpakket? De sectoren voelden zich

ook heel verantwoordelijk en waren ook creatief in het meedenken over maatregelen. Nu was het zo dat de NCTV met iets kwam; dan moest je bij wijze van spreken gaat uitleggen waarom het toch anders moest. Misschien had die volgorde ... Als het langer duurt, kan dat anders gebeuren, zodat je ook de kennis en kunde uit sectoren via de ministeries meer kunt inzetten. Als ik u een voorbeeld mag noemen waaruit dat heel duidelijk blijkt?

Mevrouw **Lammers**:

Graag.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat is geen voorbeeld uit het onderwijs, maar op een gegeven moment gold een maatregel dat bij bijeenkomsten binnen slechts 30 mensen aanwezig mochten zijn. Dat gold bijvoorbeeld ook voor Het Concertgebouw en voor Carré. Ik weet niet of u weleens in die zalen bent geweest met 30 toeschouwers, maar dat gaat gewoon niet. Er staan dan meer mensen op het podium dan in de zaal. De hele beleving is gewoon weg. Dan is voor die omvang misschien een maatregel om dan maar helemaal te sluiten passender. In die zin zou je dus kunnen denken: ik begrijp heel goed dat het gebeurde, want het was een helder aanspreekpunt; je werkt vanuit één organisatie. Maar met name als zo'n crisis langer duurt, zou ik mij voor de toekomst kunnen voorstellen: kijk eens goed of je sectoren niet meer kunt laten meedenken over echt maatwerk in die maatregelen.

Mevrouw **Lammers**:

Heeft u dit ook tijdens de crisis al eens aangegeven, dat u meer betrokken zou moeten zijn, of dat u vond dat u meer betrokken had moeten worden aan de voorkant?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Het is niet zo dat wij ons niet betrokken voelden. Maar in "wat is nou de volgorde der dingen in het ontwerpen van de maatregelen": had dat anders gekund? Ja. Dat is volgens mij ook zowel ambtelijk als door mijzelf bij de NCTV aangekaart, van: goh, zouden we daar niet aan de voorkant wat meer over kunnen nadenken, zodat het passender is?

Mevrouw **Lammers**:

Oké. U zegt dat u het wel heeft aangekaart. Hoe is daar dan op gereageerd?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Er was gekozen voor deze manier van crisisorganisatie en ik heb er ook wel

begrip voor dat als je al die departementen aan zet laat, het misschien ook wel heel ingewikkeld wordt om een goed communiceerbaar pakket te maken. Maar voor de toekomst zou ik aanbevelen: kijk nog eens goed naar hoe je die beide wensen met elkaar in evenwicht kunt brengen.

Mevrouw **Lammers**:

Had u dan ook het gevoel dat de NCTV de wensen en de belangen van de sectoren minder goed tot uitdrukking kon brengen dan u bijvoorbeeld als vakminister?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Je kent die sectoren veel beter. Wij stonden dagelijks met die sectoren in contact. Je ging daar op werkbezoek; je belde continu met mensen. We waren continu in gesprek over: wat kan, wat is passend, wat is uitvoerbaar? Er komt heel veel kennis naar boven. Ik proefde bij alle sectoren waar ik verantwoordelijk voor was grote betrokkenheid en verantwoordelijkheid om hierover na te denken.

Mevrouw **Lammers**:

Ik zit even na te denken. Ik ben toch nog wel benieuwd bij wie u dan heeft aangegeven dat u eigenlijk vindt dat een vakminister aan de voorkant bij de totstandkoming van die maatregelenpakketten moet worden betrokken.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat weet ik zo precies niet meer. Het was natuurlijk ook gewoon iets waarover we wel spraken en wat in gesprekken naar boven kwam. Maar waar, in welk gesprek en met wie ik dat precies besproken heb, weet ik zo niet meer.

Mevrouw **Lammers**:

U heeft dat bijvoorbeeld niet direct aan de NCTV teruggegeven?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

O, we hebben zeker weleens gezegd: laat ons nou aan de voorkant even meedenken. Maar op de manier van crisisorganisatie had dat geen effect.

Mevrouw **Lammers**:

Ik hoor u ook zeggen: we hebben ervoor gekozen om die crisisorganisatie zo in te richten. Wie is dan "we"? Wie heeft volgens u die crisisorganisatie ingericht?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Als kabinet was je ook collectief verantwoordelijk en neem je dat soort besluiten gezamenlijk. Nogmaals, ik zeg dit nu, zes jaar na dato. Dan heb je heel veel tijd gehad om op dingen te reflecteren. Als ik daar nu op terugkijk, zeg ik: als je nog eens zo'n pandemie aan de hand zou hebben, zou ik adviseren om op een goede manier na te gaan denken over hoe we de kennis en kunde vanuit de sectoren om dingen georganiseerd te krijgen meer in de besluitvorming kunnen betrekken, meer aan de voorkant kunnen betrekken. Het is ook wel gebeurd, hè. Kijk bijvoorbeeld naar wat er rondom de fieldlabs is gebeurd. Maar na al die jaren terugkijkend, zou ik zeggen: in hoe die hele crisisorganisatie is opgebouwd, zou ik daar nog eens goed naar kijken.

Mevrouw **Lammers**:

Dat ziet u nu, of heeft u dat ook al tijdens de crisis gezien, dat de crisisorganisatie eigenlijk anders ingericht had moeten worden naarmate de crisis vorderde?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Je ziet het op momenten ook. Ik noemde u zojuist een voorbeeld van een maatregel waarvan je denkt: dat is niet heel erg passend bij die situatie. Dan heb je dat gevoel ook wel van: goh, had ons nou aan de voorkant mee laten denken. Aan de andere kant had ik op zo'n moment ook begrip voor het feit dat er iedere keer een pakket maatregelen kwam dat een zekere eenvoud en uitlegbaarheid moest hebben. Daar zitten dus twee kanten aan, die je goed met elkaar moet wegen en waarin je een afweging moet maken.

Mevrouw **Lammers**:

We zien in ons onderzoek dat u een beperkt aantal zondagen aanwezig bent geweest in het Catshuis. Heeft u dit daar ter sprake gebracht?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ik weet niet of ik dit punt daar ter sprake heb gebracht.

Mevrouw **Lammers**:

Maar als het voor u heel erg belangrijk is, dan ...

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ik zeg niet dat het voor mij toen heel erg belangrijk was. Ik zeg: terugkijkend op hoe je het organiseert, als je nog eens gaat nadenken over "hoe gaan we dat nou goed organiseren?" – we zitten hier om lessen te leren

– denk dan goed na over hoe je de betrokkenheid van de sectoren en de departementen bij het ontwerp van die maatregelen goed organiseert.

Mevrouw **Lammers**:

Dat begrijp ik. Maar ik hoorde u net ook zeggen: destijds heb ik me dat ook weleens gerealiseerd, van "hier had ik eigenlijk beter bij betrokken willen worden". Heeft u dat destijds ook aangegeven, bijvoorbeeld tijdens zo'n Catshuissessie?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat weet ik ... Ik bedoel, of ik dat nou tijdens een Catshuissessie of een intern ... Ik weet dat ik het er weleens met mensen over gehad heb, maar waar en hoe precies kan ik mij zo nauwkeurig niet herinneren.

Mevrouw **Lammers**:

Had u ook vaker bij die Catshuisoverleggen willen zitten?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ik werd uitgenodigd ... Op het moment dat er een maatregel aan de orde was die mijn verantwoordelijkheid betrof, kon ik daarbij aanwezig zijn. Of ik werd op dat moment ingebeld of – ik woonde niet zo heel ver van het Catshuis vandaan – ik fietste even langs.

Mevrouw **Lammers**:

Maar dat is nog geen antwoord op de vraag. Had u er vaker bij willen zijn?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ik heb zelf het gevoel dat daar waar mijn aanwezigheid gewenst was, ik daar altijd kon zijn.

Mevrouw **Lammers**:

Ondanks dat u daar af en toe was, hoe zorgde u ervoor dat u toch op de hoogte bleef van of betrokken bleef bij wat er in het Catshuisoverleg was besproken?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Omdat we dat de dinsdag daarna in de ministeriële commissie aan de orde kregen.

Mevrouw **Lammers**:

Dus u hoorde er pas eerst in de ministeriële ...

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nee, dat is niet wat ik zeg, dat is niet wat ik zeg.

Mevrouw **Lammers**:

Nee, ik stelde een verhelderende vraag.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Op dinsdag kwam het uiteraard terug en daarnaast ... Dat heeft de heer Koolmees u ook verteld. Hij zat daar als vicepremier. Hij koppelde op zondag ook terug wat daar besproken was. Er was ook een terugkoppeling richting ambtenaren van het departement, zodat zij alvast konden gaan nadenken en we alvast konden gaan overleggen met de sectoren over maatregelen die mogelijk aanstaande waren.

Mevrouw **Lammers**:

En welke rol speelde dan minister Slob in dit geheel? Wij zien in ons onderzoek dat hij wel vaker aanwezig was.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat kwam met name omdat het primair en voortgezet onderwijs daar vaker besproken werden. Dat was echt een kwestie van: welke onderwerpen staan daar op de agenda, waar is mogelijk discussie over? En dan ging je naar het Catshuis of niet.

Mevrouw **Lammers**:

Koppelde hij dan ook weer terug aan u wat daar besproken was?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Uiteraard. We stonden voortdurend met elkaar in contact over wat er over het geheel van OCW aan de orde was.

Mevrouw **Lammers**:

U noemde het net al, op zondag is dat Catshuisoverleg en op dinsdag is die ministeriële commissie. U zei net ook al: eigenlijk werden wij ook wel door minister Koolmees geïnformeerd over wat er aanstaande was.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Of collega Ollongren, toen zij vicepremier was.

Mevrouw **Lammers**:

Ja. Hoeveel ruimte was er eigenlijk nog om iets nieuws in te brengen in die ministeriële commissie? Of om nog iets aan te passen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat gebeurde vaak ook in de tussenliggende periode. Bij een eerste ontwerp voor een maatregel was er vaak een eerste gedachtebepaling op zondag. In aanloop naar de ministeriële commissie waren ook alle ambtelijke vooroverleggen. Daar was volop de ruimte om aan te geven of maatregelen aangepast moesten worden of dat iets anders moest. Daar overlegden wij ook met de sectoren over, om goed te kijken: is het uitvoerbaar? Daarop werd er soms wel, soms niet aangepast. Of met de aangepaste maatregelen het bedoelde effect voldoende werd behaald in de modellen die het OMT hanteerde, speelde altijd een rol. Is de maatregel voldoende om het virus te bestrijden? En: is het uitlegbaar? Blijft het voor de samenleving te begrijpen wat voor maatregelen we nemen? Je kunt je voorstellen dat als je voor elke sector iets heel verschillends gaat doen, dat heel moeilijk valt uit te leggen aan de samenleving. Maar in de fase tussen wat het OMT adviseerde en wat uiteindelijk werd besloten was er volop gesprek.

Mevrouw **Lammers**:

Nu heeft u het over nog vóór het Catshuisoverleg ...

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nee.

Mevrouw **Lammers**:

Na het Catshuisoverleg. In die ambtelijke commissies was nog ruimte om iets te veranderen, zegt u. Kunt u een voorbeeld geven van iets wat in het Catshuis is besproken waarvan u zei "daar zien wij niks in, dit willen wij anders zien" en dat vervolgens in de ministeriële commissie ook zo besloten is?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Er staat me niet een heel concreet voorbeeld voor de geest.

Mevrouw **Lammers**:

Maar het is weleens gebeurd?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Zeker.

Mevrouw **Lammers**:

Ik heb dan toch nog een vraag over dat Catshuis. Ik hoorde u net zeggen dat minister Slob daar vaker aanwezig was omdat het vaak over het primair onderwijs ging. Maar was het niet zo dat het vaak over het primair onderwijs ging omdat hij daar aanwezig was?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nee. Dat is ... Er werd echt gekeken naar: wat zijn de onderwerpen waar we het op zondag over gaan hebben? Naast de vaste deelnemers werd je dan gevraagd om daarbij aanwezig te zijn.

Mevrouw **Lammers**:

Op welke manier werd dat dan gedaan? Uit ons onderzoek blijkt dat er geen agenda was voor het Catshuis. Op welke manier werd u dan op de hoogte gesteld van wat er besproken ging worden?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Volgens mij kreeg je dan op een gegeven moment een telefoontje dat je aanwezigheid daar gewenst was. Vaak kwamen dingen ook niet uit de lucht vallen. Je voelde bijvoorbeeld aankomen: maatregelen in mbo, hoger onderwijs of cultuur zijn aan de orde. Dan meldde je jezelf aan.

Mevrouw **Lammers**:

Van wie kreeg u dan zo'n telefoontje?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja ... Vaak gaat dat dan ook via de ambtelijke lijn, of er kwam een appje. Soms zal het via het D66-smaldeel zijn geweest, soms via AZ en soms uit mijn eigen departement.

Mevrouw **Lammers**:

Maar u kunt zich niet één keer herinneren dat u van iemand u de vraag heeft gekregen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nee. Ik weet niet precies hoe we dat organiseerden. Soms werd het op vrijdag in de ministerraad afgesproken. Het OMT informeerde mensen vrijdag in de avond over hun eerste bevindingen, want zij hadden dan op vrijdag vergaderd. Soms was het op vrijdag al duidelijk, soms ontstond het in de loop van het weekend. Dat eerste weekend na de 12de, waar we het eerder over hadden, werd op zaterdag duidelijk dat er Catshuisoverleg nodig was.

Dan hoor je dat op zaterdag. Maar het was niet zo dat er één specifiek iemand was die je daarover informeerde. Vaak werd het gewoon op vrijdag tijdens de ministerraad afgesproken. Of mijn sg belde mij, of de vicepremier kwam met een signaal.

Mevrouw **Lammers:**

Ja. We hebben het net gehad over de maatregelen die werden genomen ten aanzien van het onderwijs. Die maatregelen hebben ook effecten op de leerlingen, op de studenten en noem maar op. Wat deed u om die effecten van de coronamaatregelen op het onderwijs onder de aandacht te brengen?

Mevrouw **Van Engelshoven:**

Twee dingen daarover. We zijn vanaf 12 maart 2020 zelf met de sectoren bezig geweest om de effecten van die maatregelen op studenten zo veel mogelijk op te vangen. Er werden bijvoorbeeld meteen afspraken gemaakt dat het bsa, het bindend studieadvies voor eerstejaars, werd verzacht, dat de harde knip in het hoger onderwijs verdween. Je hoefde dus niet meer je hele bachelor gehaald te hebben voordat je aan je master mocht beginnen. Je zag ook vrij snel dat er problemen ontstonden in stages. Er werd ook meteen overleg gevoerd over: hoe kunnen wij het gebrek aan stageplekken opvangen? Wat moeten we aan maatregelen nemen wat betreft de studiefinanciering om te voorkomen dat studenten gestrest raken bij het oplopen van studievertraging vanwege de consequenties daarvan voor hun studiefinanciering? Wij hebben maatregelen genomen in het ov-reisproduct, omdat men niet kon reizen en het product dus ook verlengd moest worden. Daar is dus meteen een heel pakket maatregelen genomen. Bij mijn weten hebben we ook in het voorjaar van 2020 een pakket van toen ongeveer 500 miljoen euro vrijgemaakt voor allerlei maatregelen om de pijn voor studenten te verzachten. We wisten dat dat nooit helemaal kon, maar zo konden we wel doen wat nodig was.

Mevrouw **Lammers:**

Ja? Vond u dat voldoende, achteraf bezien? Vond u dat er voldoende is gedaan?

Mevrouw **Van Engelshoven:**

Nou ja ... Laat me eerst aangeven wat we gedaan hebben. Daar hebben we steeds aandacht voor gevraagd en dat is ook steeds zo besloten: er moest altijd de mogelijkheid zijn om kwetsbare studenten op te vangen op de instelling. Ik geloof dat het vanmorgen ook aan de orde was, maar ook bij studenten in het hoger onderwijs, zeker in het mbo, zitten studenten die

geen thuisomgeving hebben waar ze rustig onderwijs kunnen volgen. Er waren studenten die voornamelijk praktijkonderwijs volgden. Dat moest zo veel mogelijk doorgang kunnen vinden. Daar probeerden we allemaal maatregelen op te treffen om dat zo veel mogelijk doorgang te laten vinden. We kregen ook de ruimte om die maatregelen te nemen.

Mevrouw **Lammers**:

En om bij dat voorbeeld te blijven hangen: vindt u dat dat voldoende is gebeurd?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja, dat is ... Kijk, wij deden toen wat binnen de beperkingen waar de pandemiebestrijding om vroeg maximaal mogelijk was om de pijn voor studenten te verzachten. Maar wat we natuurlijk niet konden verzachten, is dat voor heel veel studenten het sociaal contact wegviel. Ik heb in die tijd heel bewust wekelijks, bijna dagelijks, contact gehad met studenten. Ik nam een paar keer per week deel aan een onlinecollege om de ruimte te krijgen om met studenten te spreken: hoe gaat het met jullie? Dan zag je ook studenten die op een kamertje zaten waarin je een bed zag staan en een fiets zag hangen. Waar mogelijk ben ik het hele land door geweest om met studenten in gesprek te gaan over hoe het met ze ging. Er waren in het mbo stagiaires die gingen werken in de zorg en daar met buitengewoon heftige situaties te maken kregen. Ik sprak een studente van 17 jaar die als stagiaire werkte in een ziekenhuis en daar de hand had vastgehouden van mensen die stierven. Ook dat had buitengewoon veel impact op studenten. Ik probeerde dus continu overal met studenten in gesprek te blijven en goed de signalen op te vangen – wat is hier nou aan de hand? – en ook met hen in gesprek te blijven: wat kunnen we doen om dit zo veel mogelijk op te vangen?

Er waren ook instellingen die hier buitengewoon veel aan deden door kwetsbare studenten op te vangen. Er waren bijvoorbeeld internationale studenten die hier beland waren en niemand kenden. Ik ken een mooi voorbeeld van de Universiteit Maastricht die aan docenten vroeg: nodig die af en toe bij jou thuis uit om te komen eten. We hebben wandelingen bedacht die studenten met z'n tweeën konden maken, zodat ze samen de stof konden bespreken. Iedereen probeerde dus maximaal te doen wat binnen de beperkingen waar de pandemie om vroeg mogelijk was om het leed voor studenten te verzachten.

Mevrouw **Lammers**:

Denkt u dat uw, om het zo te zeggen, beperkte aanwezigheid in het Catshuis ... Denkt u dat als u meer aanwezig was geweest in het Catshuis, dat nog iets uitgemaakt zou hebben?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nee, want ik was daar aanwezig als er over studenten in het hoger onderwijs werd gesproken. Ik heb altijd gevoeld, bij alle collega's, dat iedereen goed van het belang doordrongen was: als het even kan, gaat onderwijs door. Men was ook zeer doordrongen van de effecten die het op jonge mensen had.

Mevrouw **Lammers**:

Oké, dank u wel. Dat waren mijn vragen.

De **voorzitter**:

Collega Poortman, heeft u op dit onderwerp nog aanvullingen?

De heer **Poortman**:

Ja. Er blijft één vraag hangen, een beetje aansluitend op het gesprek dat u net had met mijn collega. U schetst helder de impact die de maatregelen hebben op studenten en ook dat u er veel aan heeft gedaan om die maatregelen te dempen, om het zo te zeggen. Maar ik ben wel benieuwd hoe die discussie is gevoerd; we gaan het er zo nog verder over hebben, maar even vooraf. Het in kaart brengen van effecten die maatregelen hebben kan ook leiden tot een discussie waarbij iemand zegt: we vragen eigenlijk te veel van deze studenten. In plaats van dat u meteen gericht bent op "hoe dempen we deze effecten?", kan de inzet bij het gesprek ook zijn: we overvragen de studenten. Is dat op enigerlei wijze op tafel gekomen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Kijk, er is ... Ik denk niet zozeer in die begintijd, maar naarmate de pandemie langer duurde en er ook nog effecten kwamen van maatregelen buiten het onderwijs, zoals bijvoorbeeld de avondklok en de sluiting van de horeca die veel beperkingen oplegden aan jonge mensen, is daarover veel gesproken. Maar het blijft zo dat met de adviezen die we toen hadden en wat we toen nodig achtten om de pandemie op een goede manier te bestrijden, we ons wel genoodzaakt zagen om die maatregelen te nemen. Ik geloof wel dat we allemaal heel erg doordrongen waren van wat dat van jonge mensen vroeg. Ik heb nooit het gevoel gehad dat dat werd veronachtzaamd. Dat drong wel goed door bij iedereen, ja.

De heer **Poortman**:

Helder voor nu. Op dit punt heb ik verder geen vragen.

De **voorzitter**:

Ik wil nog even met u door op de Catshuissessies. U geeft aan dat wanneer studenten daar ter sprake kwamen, u ook aanwezig was. We hebben ook geconstateerd dat de minister voor Primair Onderwijs en Voortgezet Onderwijs daar vaker aanwezig was. Is dat niet vreemd, omdat juist het vervolgonderwijs langer gesloten is geweest dan het primair en voortgezet onderwijs?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nogmaals, het werd zo georganiseerd dat op het moment dat de onderwerpen waarbij jouw primaire verantwoordelijkheid aan de orde was en je niet behoorde tot, zeg maar, de vaste bezoekers van het Catshuisoverleg, je altijd welkom was en altijd aanwezig kon zijn. Ik heb mij nooit belemmerd gevoeld om, als ik het nodig achtte om daar te zijn, daar ook te zijn.

De **voorzitter**:

Dus er zijn ook situaties geweest dat u het nodig achtte om daar te zijn en dan ook het initiatief nam om naar het Catshuis te gaan of in ieder geval ervoor te zorgen dat u uitgenodigd werd?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Zou kunnen.

De **voorzitter**:

Zou kunnen – of kwam het voor?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dan vraagt iets te veel van mijn herinnering. Dit is niet iets wat ik uit de stukken terug heb kunnen halen. Nogmaals, ik heb mij nooit belemmerd gevoeld. Ik heb altijd de mogelijkheid gevoeld om, als ik het nodig vond om aanwezig te zijn, daarbij aanwezig te zijn.

De **voorzitter**:

Laat ik het dan toch anders proberen. U gaf aan dat u in gesprek ging met studenten – digitaal, maar als het mogelijk was ook fysiek. Kunt u zich een situatie herinneren dat u iets uit die gesprekken meteen wilde agenderen of dat iets uit die gesprekken op uw initiatief ter sprake werd gebracht tijdens zo'n Catshuissessie?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Wat de pandemie deed met jonge mensen kwam veelvuldig en op vele manieren aan de orde. Er is ook nog ... Ik geloof dat het een commissie onder leiding van mevrouw Halsema was die in gesprek is gegaan met jongeren. Ik heb met collega Blokhuis gewerkt aan een pakket maatregelen om de effecten voor de jongeren op te vangen. Het was dus niet zo dat die effecten op jongen mensen niet continu op tafel lagen. Iedereen was zich daar steeds heel erg van bewust.

De **voorzitter**:

Dat beeld schetst u ook. Alleen, toch nog een keer de vraag. Juist omdat het vervolgonderwijs langer gesloten was dan het primair en het voortgezet onderwijs, roept dit de vraag op waarom minister Slob dan toch vaker daar aan tafel zat dan u.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Omdat er kennelijk vaker over concrete maatregelen daar werd gesproken dan over maatregelen in het hoger onderwijs. In die zin is het ook een andere situatie omdat onderwijs op afstand in het hoger onderwijs beter mogelijk was dan in het funderend onderwijs. Dat is ook wel een heel belangrijk verschil.

De **voorzitter**:

Oké, dank ook voor die toelichting. Dan gaan we naar het volgende onderwerp en daarvoor geef ik collega Poortman het woord.

De heer **Poortman**:

Dank. We gaan het dan hebben over belangenbehartiging vanuit de onderwijssector. Ik zal een paar keer een vraag ook even inleiden, zoals de eerste vraag. U onderhoudt tijdens de hele coronaperiode nauw contact met vertegenwoordigers van de onderwijssector. We zien dat ook terug in de voorbereidende nota's die zijn opgesteld voor die bijeenkomsten, bijvoorbeeld met de Vereniging Hogescholen, de MBO Raad, de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten en ook de studentenvakbonden; een greep uit de vele contacten. Dat er contacten waren, weten we, maar we zijn nog wel benieuwd hoe dat contact precies verliep.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat gebeurde op vele manieren. Er was altijd, vaak twee keer per week, een overleg waarin je de vertegenwoordigers van de sectoren sprak, dus de

Vereniging Hogescholen, de MBO Raad en de universiteiten; daar zat ook nog een vertegenwoordiger bij speciaal namens de academische ziekenhuizen. Daar zaten ook altijd de onderwijsbonden bij aan tafel, dus vertegenwoordigers van het personeel. En de studentenbonden, dus JOBmbo, het ISO en de LSVb, het Interstedelijk Studenten Overleg en de Landelijke Studentenvakbond, zaten daar altijd bij aan tafel. Dat hadden we vaak twee keer per week om bij te praten over hoe dingen gingen, om maatregelen te bespreken, om steunpakketten te bespreken, om ... We maakten voor het hoger onderwijs ook zogenoemde servicedocumenten, waarin we een nadere toelichting gaven van: hoe gaan we nou precies met die maatregelen om, hoe kun je dingen inrichten, wat doet het departement om dingen op te vangen? Dat waren de overleggen.

Daarnaast had ik ook aparte overleggen met de verschillende studentenvakbonden, met de verschillende sectoren. In zo'n tijd spreek je al die spelers natuurlijk ook gewoon geregeld even telefonisch om te vragen hoe het gaat. Men belde mij om signalen af te geven. Je stond dus met al die partijen voortdurend in contact.

De heer **Poortman**:

Ja. Bij de eerste helft dacht ik: het lijkt erop dat vooral de maatregelen centraal stonden in deze gesprekken. Maar u zegt dat u ook signalen terugkreeg uit de onderwijssector. Welke signalen waren dat?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat konden hele verschillende signalen zijn. Op een gegeven moment – volgens mij was dat na de jaarwisseling van '21 – zijn we gaan kijken of je kon werken met sneltesten in het hoger onderwijs.

De heer **Poortman**:

Waartoe zouden die moeten dienen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat er meer studenten toegelaten zouden kunnen worden tot de gebouwen. De Universiteit Groningen in samenwerking met de hogeschool en het mbo daar wilde graag een pilot opzetten om te kijken: kan dat, kunnen we nou in korte tijd hele grote groepen studenten door zo'n teststraat halen, zodat zij veilig getest toegang kunnen hebben tot het gebouw en bijvoorbeeld ter plekke examen kunnen doen? Daar had je dan met die instellingen apart overleg over.

De heer **Poortman**:

Is het tot die pilot gekomen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja. Ik ben er ook geweest – ik geloof dat het januari '21 was – om te kijken: hoe gaat dat? Het mooie was dat daar ook een samenwerking ontstond met het mbo. Het was een mooie plek waar mbo'ers zowel in de logistieke zin als in het afnemen van de test praktijkervaring konden opdoen en het gewoon lukte om ... Volgens mij werd er toen getest voor het afleggen van examens. Studenten hoefden niet meer een examen op afstand te doen, maar konden met een grote groep op hetzelfde moment examens afleggen.

De heer **Poortman**:

Waar heeft die pilot toe geleid? Is daar opvolging aan gegeven?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Er is natuurlijk wel meer met sneltesten gewerkt in het onderwijs. Kijk, wat het ons geleerd heeft, is dat het heel breed toepassen logistiek te ingewikkeld was. Kijk, voor examens ... Op veel plekken is het voor examens gebruikt, maar als je het wilt gebruiken voor bijvoorbeeld de heropening van het onderwijs in grotere groepen, dan moet je te grote groepen studenten in een korte tijd door zo'n teststraat heen halen, en dat bleek niet haalbaar te zijn. Maar er is natuurlijk wel – dat is een ander voorbeeld waarin er heel veel contact is – op een gegeven moment heel veel met zelftesten gewerkt, in het hele onderwijs. Dat was een enorme logistieke operatie. Dat zijn ook dingen waar je tussentijds met heel veel onderwijsinstellingen contact over hebt: hoe gaat dat, krijgen ze het voor elkaar, zijn er problemen in de uitvoering? Of over signalen van mbo-instellingen over knelpunten, bijvoorbeeld in bepaalde stages. Men kwam vaak ook heel creatief met voorstellen om die op te lossen. Maar dan moet je wel weer geregeld krijgen dat het ook als stage erkend is. Over al dat soort dingen stonden we voortdurend in contact.

De heer **Poortman**:

Dit gaat heel erg over de uitvoerbaarheid, maatregelen en creatieve oplossingen. Kreeg u ook andere signalen, bijvoorbeeld met betrekking tot de geestelijke gezondheid van studenten? Spraken scholen of instellingen daar hun zorgen over uit?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Zeker, en dat bespraken we met elkaar. Zoals ik al zei, stond ik zelf ook

voortdurend in contact met studenten. Dat bespraken we uiteraard met de studentenbonden, maar de instellingen zagen dat natuurlijk zelf ook. Als je deelnam aan zo'n onlinehoorcollege, merkte je dat naarmate het vorderde, bij steeds meer studenten de camera uitging, omdat men het gewoon niet meer opbracht om de hele tijd in beeld te zijn. We herkennen het misschien allemaal wel, maar als je alleen maar steeds achter dat scherm onderwijs volgt, als je continu je camera aan moet hebben, dan vraagt dat veel van mensen. Natuurlijk kregen wij ook signalen van onderwijsinstellingen dat sommige studenten afhaakten. Dat is iets waar je het voortdurend met elkaar over had, waar we ook ...

De heer **Poortman**:

Wat hebben jullie daarmee gedaan, als ik zo vrij mag zijn?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

In het Nationaal Programma Onderwijs bijvoorbeeld, waarbij – even uit mijn hoofd – ongeveer 2,7 miljard naar mbo en hoger onderwijs ging, kwam ook ruimte vrij voor bijvoorbeeld extra psychologische ondersteuning voor studenten, maar ook ruimte voor studenten om zelf dingen in te richten waardoor ze met elkaar in gesprek konden om dit op te vangen. Ik herinner mij dat op de TU Delft – een heel mooi voorbeeld vond ik dat – studenten zelf een soort toneelstuk hadden gemaakt dat ze voor een groep studenten konden opvoeren, waardoor het gesprek ontstond over: wat doet deze pandemie met je? We probeerden daar zo veel mogelijk ruimte aan te geven. Als je er nu op terugkijkt: ja, het had voortdurend onze aandacht. Hadden we het idee dat het zo lang zou doorwerken? Ik denk niet dat we dat toen al konden hebben, omdat we gewoon ook nog heel erg bezig waren met de bestrijding van die pandemie en dit gewoon voor iedereen nieuw was.

De heer **Poortman**:

Dat kan ik me tot op zekere hoogte voorstellen, in die zin dat dat vooral voor de eerste lockdown geldt. Maar daarna is het onderwijs nog twee keer dichtgegaan. Merkte u ook dat de gesprekken evolueerden op dat punt? Eerst weet je niet hoelang het duurt, maar bij de tweede lockdown zijn we een dik halfjaar verder en bij de derde lockdown zijn we anderhalf jaar verder. Veranderden de gesprekken op dat punt?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Het maakt dat je ... Nogmaals, onze inzet, zowel van collega Slob als van mij, maar ik denk ook van het hele kabinet, was erop gericht dat het onderwijs zo veel mogelijk doorgang moest vinden. Die eerste schoolsluiting, waar u het

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.

Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

vanmorgen over had, was ook niet zo beoogd. Als ik bijvoorbeeld kijk naar hoe je daar verder over ging denken ... Je ging echt bedenken: wat kunnen we nou maximaal doen om die scholen open te houden? We hebben om die reden een AMvB voorbereid – en dat vond ik ook wel een buitengewoon heftige maatregel – om in het hoger onderwijs te gaan werken met coronatoegangsbewijzen. Gelet op het recht op onderwijs dat er is, vond ik dat ook een buitengewoon zware maatregel, want het betekent ook dat je mensen gaat uitsluiten van het onderwijs, want de mensen die zo'n coronabewijs niet kunnen of willen halen, hebben dan geen toegang tot het onderwijs, maar je had op die manier wel het onderwijs voor heel grote groepen open kunnen stellen.

De heer **Poortman**:

U zegt: we hebben gekeken naar het maximale dat we kunnen doen om het onderwijs open te houden. Dat was toevallig vanochtend aan de orde. Toen ging het over het OMT-advies waarin een pakket maatregelen werd voorgesteld waarvan gezegd werd "als het hele pakket wordt ingevoerd, is het sluitstuk van die maatregelen om misschien het onderwijs te overwegen", terwijl gezien wordt dat niet het hele pakket maatregelen wordt overgenomen, maar wel het onderwijs dichtgaat. Dus dan is de vraag legitiem: is er dan alles aan gedaan om het onderwijs open te houden?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Het omgekeerde is ook gebeurd. In het najaar ...

De heer **Poortman**:

Maar dat is niet ... Daar mag u zo op ingaan, maar dan zou ik toch eerst graag antwoord op mijn vraag van nu willen.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ik weet niet precies over wanneer dit ging en welke maatregelen tegen elkaar werden afgewogen. Kijk, het ...

De heer **Poortman**:

Dit ging over de tweede lockdown, bijvoorbeeld. Toen werd een pakket maatregelen voorgesteld. Het OMT zegt: het hele pakket zou ingevoerd moeten zijn voordat we de scholen sluiten. Dat zijn een beetje mijn eigen woorden, maar de scholen sluiten is het slotstuk van het totale maatregelenpakket. Wat we zien is dat niet het hele maatregelenpakket wordt overgenomen, maar wel de scholen worden gesloten. Dan is het

volgens mij legitiem om te zeggen: niet alle mogelijkheden zijn verkend om de scholen open te houden.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nee, ja, maar ... Naar mijn gevoel dus wel. Ik kan nu niet precies duiden op welke maat... Het staat mij niet helder voor de geest welke maatregelen we dan niet deden en de scholensluiting wél. Het kan ook zijn ...

De heer **Poortman**:

Bouwmarkten open, sportinstellingen.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Soms ging het ook over de grootte van de aantallen in het onderwijs en de organiseerbaarheid van dingen. Dat was ook iets wat je tegen elkaar moest afwegen. Het omgekeerde gebeurde ook: wij hebben als kabinet, als ik het goed heb, in het najaar van 2020, toen de besmettingen weer opliepen, in afwijking van het OMT-advies ook gewoon scholen en onderwijs langer opengehouden. Dus het is beide gebeurd, maar de inzet van ons allemaal was toch altijd: onderwijs moet zo veel mogelijk doorgang blijven vinden.

De heer **Poortman**:

We komen er straks ook nog op terug, ook op de tweede lockdown, maar we zouden het hier hebben over de belangen in de onderwijssector. We begonnen met de verschillende contacten die u heeft gehad met de verenigingen. Het onderwijs heeft verschillende belangen, namelijk het belang van de student, dat van de docent en dat van overkoepelende verenigingen. Welke verschillende belangen kwamen wat u betreft naar voren in al die contacten die u had?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ehm ... Volgens mij kwamen ze allemaal naar voren, want daarom hadden we ook al die partijen steeds aan tafel. Het belang van de studenten via de studentenvertegenwoordiging, de instellingen, die overigens ook in het belang van de studenten dachten, maar die ook een verantwoordelijkheid hadden voor het personeel, en uiteraard zaten ook de onderwijsbonden aan tafel. Dus al die partijen hadden we steeds met elkaar in gesprek.

De heer **Poortman**:

En dan ... Dat lijkt me, zeg ik even op persoonlijke titel, een uitdagende klus. Ik zou bijna willen zeggen: hoe maakte u jus van al die belangen? Maar ik kan beter zeggen: hoe bracht u ze in gesprek, en hoe bracht u die belangen

zo in gesprek dat u tot een bepaalde eenduidigheid kwam, bijvoorbeeld tot uw eigen inbreng in het kabinet om die belangen te vertegenwoordigen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Het opmerkelijke is dat dat niet eens zo ingewikkeld was. Ja, er waren ... Natuurlijk had ieder zijn eigen invalshoek. Soms botsten dingen ook. Dat is ook goed, hè, als in die tegengestelde belangen mensen ook even gewoon de verschillende belangen goed op tafel leggen. Ik kan me nog heel goed herinneren dat dat bijvoorbeeld gebeurde bij de discussie die we hadden over online-examinering. Studenten vonden het vaak een buitengewoon grote inbreuk op hun privacy als ze daar de camera bij aan moesten houden en dan ook nog eerst hun kamer moesten laten zien. Dat kan ik me helemaal voorstellen. De instellingen wilden ook gewoon de kwaliteit van de examinering bewaken, ook in het belang van de studenten. Daar moet je het even goed over hebben met elkaar. Maar uiteindelijk lukte het altijd om met elkaar tot één lijn te komen. Dat lukte eigenlijk altijd wel, omdat iedereen er ook gewoon van overtuigd was dat we er met elkaar voor moesten zorgen dat we meewerkten aan het bestrijden van de pandemie en dat we moesten doen wat nodig was. Ondertussen was iedereen ook overtuigd van elkaars inzet en goede wil om datgene te doen wat het meest verstandig was.

De heer **Poortman**:

Om aan te sluiten bij het voorbeeld dat u net gaf van de camera en de juiste wijze van examineren: hoe is daar toen mee omgegaan? Tot welke synthese of welke oplossing is er toen gekomen met studenten en scholen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Er zijn afspraken gemaakt. Volgens mij hebben die hun neerslag gekregen in het zogenaamde servicedocument. Er werden afspraken gemaakt over hoe dat dan mocht. We moesten zo snel mogelijk zorgen dat studenten gewoon op de instelling examens konden afleggen. Daar hebben we toen ook sneltesten voor gebruikt. Op een gegeven moment kon je dat met 1,5 meter afstand en met maximaal 75 mensen in redelijke groepen doen. Er is steeds gezocht naar manieren om daar zo goed mogelijk een mouw aan te passen.

De heer **Poortman**:

Helder. U nam de input van verschillende onderwijssectoren mee naar het kabinet voordat er een besluit genomen werd. Kunt u voorbeelden geven waarbij de input van een onderwijsinstelling of een overkoepelende instelling heeft geleid tot een wijziging van een kabinetsbesluit?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ehm ... Dat heeft bijvoorbeeld echt een rol gespeeld in hoe we omgingen met de zelftesten en later bij de hele besluitvorming over de coronatoegangsbewijzen. Sectoren zeiden: zorg nou dat er zo veel mogelijk mogelijk wordt gemaakt. Die aandrang is ook wel een aanleiding geweest om dingen mogelijk te maken. Los van het feit dat we moesten zorgen dat alle onderwijsinstellingen al die zelftesten kregen, wat een buitengewoon grote logistieke operatie was, moest dat ook bekostigd worden. Daar hadden we dan overleg over met Financiën. Dat gebeurde ook omdat iedereen het belang daarvan zag. Als het gaat om mijn eigen inbreng die ik daarin had ... We hadden aan de voorkant steeds met de onderwijssectoren, de bonden en de studenten overleg gevoerd om te kijken: hoe kunnen we dit zo goed mogelijk doen? Daar vonden we ook wel gehoor voor.

De heer **Poortman**:

Dan een iets ander punt. Dat leid ik even kort in. Op 25 maart 2020 – dat is dus nog aan het begin van de pandemie – komt naar buiten dat hogescholen en universiteiten samen met u hebben besloten dat ze tot 1 juni 2020 onlineonderwijs zullen geven. Dat is het afstandsonderwijs waar we het net over hadden. Op basis van de stukken die we hebben ingezien, maken we op dat het initiatief voor dit besluit bij de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten ligt. Als redenen voor het besluit worden genoemd dat het duidelijkheid biedt en dat onderwijsinstellingen zich zo volledig kunnen richten op de kwaliteit van digitaal onderwijs. Dan komt dus weer dat punt van duidelijkheid naar voren. Dit is nogal een besluit geweest toen. Ik ben benieuwd welke belangen van studenten daarmee in het gedrang zijn geraakt.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja. Goed dat u dit vraagt. Je zou zeggen: ga zo gauw dat mogelijk is vooral weer onderwijs op locatie geven. Maar dit had ook te maken met de organiseerbaarheid van het onderwijs. We hadden ook te maken met het belang van de mensen die lesgeven. Als je docent bent aan een hbo-instelling of een universiteit en je, bij wijze van spreken, per week of twee weken moet gaan bezien of je het college live of online moet geven, dan vraagt dat nogal wat. Een onlinecollege is echt een ander college dan een livecollege. Vandaar dat universiteiten er ook op aandrongen. Het was ook een manier om het voor het personeel werkbaar te houden, maar ook om de kwaliteit van onderwijs te bewaken. Het is ook in het belang van studenten om het op te knippen en daarin mee te gaan, met een soort heldere blokken

in het onderwijs. Dus het bewaken van de kwaliteit, het organiseerbaar houden, het belang van docenten in het oog houden, voor wie dit ook allemaal heel zwaar was, speelden daarbij een rol.

De heer **Poortman**:

Ik denk nu een beetje hardop wat betreft organiseerbaarheid: als je op 1 juni weer opengaat als instelling, dan is het al bijna zomervakantie. Geeft dat geen chaos voor onderwijsinstellingen, zo'n laatste maandje nog open? Hoe is daar toen mee omgegaan?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Als men zich er maar op kon voorbereiden. Veel instellingen hebben dan toch nog vaak een aantal weken te gaan, ook weken waarin veel geëxamineerd wordt. Dat bespraken we dus ook precies met die sectoren: "Wat is organiseerbaar? Wat is werkbaar?" Je kunt je ook voorstellen dat het juist in het belang van de studenten is dat je nog een paar weken hebt waarin je elkaar wel weer op de campus ziet.

De heer **Poortman**:

Nota bene door de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten, die het initiatief nam tot het besluit, wordt het hebben van duidelijkheid voor studenten ook genoemd. Is dat vanuit de sector niet een wat smalle opvatting van de behoefte van studenten?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Maar het werd daarin niet neergezet als het enige wat voor studenten ... Maar enige duidelijkheid hebben over hoe je komende weken eruitzien, was voor iedereen prettig. Dus daarin is echt een heldere weging gemaakt. Hoe kunnen we het onderwijs met het oog op het belang van alle betrokkenen zo goed mogelijk organiseren? Daar is heel goed naar gekeken. Hier was ook de zorg ... Het moet ook een zekere mate van voorspelbaarheid krijgen, want het moet ook allemaal voorbereid worden.

De heer **Poortman**:

Inderdaad, naast die duidelijkheid wordt ook de kwaliteit genoemd, maar wat we bijvoorbeeld missen, is de visie op de sociale impact die dit heeft voor studenten. Het lijkt ook wel dat studenten in die levensfase toch ... Ik beroep me dan op wat bijvoorbeeld kinderartsen ook hebben gezegd: in het primaire onderwijs lijkt de weerbaarheid van kinderen best wel sterk, maar bij studenten lijkt er best wel een knik in de mentale gezondheid te zijn geweest. Ik kan me nog voorstellen dat u dat als minister niet meteen paraat

heeft, maar ik kan me ook voorstellen dat er mensen zijn in de onderwijssector die dat juist wel paraat hebben en die dat misschien ook juist aan de orde hadden moeten stellen. Is dat toen ook ter discussie gekomen? Duidelijkheid en kwaliteit van onderwijs ... Maar zijn er ook mensen geweest die echt stonden voor de impact die het had op de kwaliteit van leven voor studenten?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

De studenten zaten er steeds bij. Wij deden dit soort gesprekken ook steeds in overleg met de studentenbonden. Precies hierover hadden we in dat soort overleggen het gesprek: "Hoe wegen we dat? Hoe doen we dat met elkaar?" Daar kom je met elkaar uit. Misschien was dat meer tot tevredenheid van de een dan van de ander, maar dat bespraken we gewoon heel goed met elkaar, juist omdat we al die perspectieven goed aan tafel wilden hebben.

De heer **Poortman**:

Vond u dat studenten zelf goed zicht hadden op wat de impact was op de kwaliteit van leven voor henzelf?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat varieert heel erg per student.

De heer **Poortman**:

Gold dat dan voor de vertegenwoordigers die u aan tafel had?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja, ik geloof, omdat ... De Landelijke Studentenvakbond en het ISO organiseerden zelf ook gewoon dat zij of via onlinesessies of telefonisch goed de signalen uit de achterban kregen. Ik zorgde zelf dat ik veel in gesprek was met studenten. Je zag daar ook wel grote verschillen in. Ik noem een eerstejaars die nog thuis woonde bij zijn ouders. Die moest dan soms gaan onderhandelen over: mogen mijn ouders bezoek hebben of mag ik bezoek hebben? Die heeft geen manier om in contact te komen met zijn medestudenten. Die hadden het buitengewoon moeilijk. Internationale studenten waren soms heel geïsoleerd. Dat was ook echt een aparte groep, waarbij je moest kijken: hoe kunnen we voor hen wat organiseren? Er waren ook studenten die met elkaar in een studentenhuis woonden. Qua sociaal aspect hadden die er veel minder last van, omdat ze met elkaar in dat ene studentenhuis woonden.

De situatie voor de verschillende studenten verschilde dus heel erg. De impact en de naweeën daarvan verschillen ook heel erg per persoon. Maar daar hebben we het wel veel over gehad met elkaar. Juist omdat ik steeds met al die groepen studenten sprak, had ik zelf ook wel in beeld dat er verschillen waren, maar dat die effecten op sommige mensen buitengewoon heftig waren.

De heer **Poortman**:

We gaan het verder nog hebben over de impact van de maatregelen. Tot slot op dit onderwerp. In de coronaperiode krijgen mensen die betrokken zijn bij het coronabeleid ook te maken met bedreigingen. Dat geldt ook, hebben we gezien, voor belangenbehartigers in de onderwijssector. Wat kreeg u daarvan mee?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat is niet iets wat je in die brede overleggen bespreekt. Ik had het gevoel dat het in het mbo en het hoger onderwijs, zeg maar de mensen waarmee ik primair te maken had, nog wel meeviel. Maar dit is meer iets wat je in een bilateraal telefoontje met mensen bespreekt. Mijn overallbeeld is dat het bij de vertegenwoordigers in het hoger onderwijs – gelukkig, zeg ik – best meeviel.

De heer **Poortman**:

Dan heb ik op dit onderwerp verder geen vragen. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Lammers, heeft u nog aanvullingen op dit onderwerp?

Mevrouw **Lammers**:

Ja, ik heb nog een paar aanvullingen. Ik hoorde u net zeggen: uiteindelijk waren er ook signalen dat er psychologische ondersteuning nodig was voor bepaalde studenten. Daar gaat meestal wat aan vooraf. Ik vraag me even af wat daaraan vooraf ging. Welke brede signalen kreeg u vanuit de onderwijssector, van "hé, dit gaat niet goed en daarom is er bijvoorbeeld psychologische ondersteuning nodig"?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Op onderwijsinstellingen ... Studenten die zich zorgen maken, die kampen met problematiek, kunnen zich melden bij studentondersteuners, bij mentoren of bij studentpsychologen. Wat instellingen merkten, was dat die behoefte er was. We kregen die signalen ook gewoon van studenten. Daarom

hebben we in het Nationaal Programma Onderwijs ook ruim middelen vrijgemaakt om aan die vraag tegemoet te komen en kregen instellingen ook de ruimte om dat in te vullen op een manier die het meest tegemoetkwam aan de behoeften bij hun studenten, aan de behoeften die zij proefden, en die paste bij hun instelling.

Mevrouw **Lammers**:

Dan zat dat dus, als ik het dan even voor u mag invullen, op het sociale aspect en het mentale welzijn. Ik ben even benieuwd, overkoepelend, welke signalen u terugkreeg als minister.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Kijk, wij hebben ... Volgens mij heb ik dat op een gegeven moment ook in een brief aan de Kamer gemeld. Zeker in dat eerste jaar kregen wij nog niet het beeld dat er grote onderwijsachterstanden ontstonden in het hoger onderwijs. Er waren wel problemen met stages die uitvielen. Er is geprobeerd om daar zo veel mogelijk vervanging voor te vinden. Maar er waren ook signalen dat er behoefte was aan extra ondersteuning op het gebied van mentaal welzijn van studenten. Daar is ook met studenten over gesproken. Nogmaals, daar zijn commissies voor ingericht. We hebben dus ook gewoon middelen ter beschikking gesteld om daar een mouw aan te passen. Je zag ook dat instellingen daarop zelf dingen gingen organiseren. Nogmaals, en ik denk dat dat heel belangrijk is: gedurende de hele pandemie hebben wij instellingen altijd de ruimte gegeven om kwetsbare studenten, studenten waarvan ze het gevoel kregen "die komen echt in de knel" op de instelling op te vangen. Daar hebben we ruimte voor geboden. Dat was voor veel jongeren natuurlijk heel belangrijk, dat die mogelijkheid er wel was.

Mevrouw **Lammers**:

Vanaf wanneer ongeveer kreeg u deze signalen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

We zijn er vanaf het eerste begin mee bezig geweest. We zijn daar continu over in gesprek geweest, dus er is niet een moment geweest ...

Mevrouw **Lammers**:

Wat is dan "vanaf het eerste begin"?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Zeg maar maart 2020, toen we overgingen op onderwijs op afstand voor het hoger onderwijs. We zijn vanaf het begin bezig geweest met kijken naar: hoe

kunnen we zo goed mogelijk tegemoetkomen aan de effecten daarvan met maatregelen die wij kunnen nemen? Dat gesprek is echt de hele periode doorgelopen. Er is dus niet één moment geweest waarvan je kunt zeggen: toen kregen we die signalen. We zijn er continu over in gesprek geweest. U kunt zich wel voorstellen dat naarmate het onderwijs op afstand volgen langer duurde, de signalen toenamen.

Mevrouw **Lammers**:

We gaan hier straks nog verder over spreken, maar ik was even benieuwd vanaf wanneer u die eerste signalen ontving. U vertelde net: op een gegeven moment kwam de optie van het coronatoegangsbewijs voor het onderwijs op tafel. Was dat voor u echt een optie? Heeft u dat serieus overwogen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja. Ik geloof dat ik zelf de AMvB bij de Kamer heb ingediend om dat te doen. Ja, dat was voor mij zeker een optie. Geen makkelijke optie. Onderwijs is een recht voor iedereen. Ik zei het zojuist al even, het betekende ook dat je het voor mensen die geen coronatoegangsbewijs wilden of konden halen, moeilijker maakte. We immers wisten: én online onderwijs geven én fysiek onderwijs geven kun je van docenten niet vragen, dat is een te grote belasting. Maar in de weging van "de hele grote groep die ik daarmee toegang kan geven tot het onderwijs, studenten die weer gewoon terug kunnen naar de collegezaal, die elkaar weer kunnen zien, kunnen spreken en in de ogen kunnen kijken, afgewogen tegen de veel kleinere groep die daar moeite mee heeft", vond ik het de moeite waard om het te proberen. We wisten: dit is een hele zware maatregel, die je niet lichtvaardig moet nemen. Je gaat dan niet over één nacht ijs. Daar hebben we ook in het kabinet lang over gesproken, er is lang over nagedacht. Niet voor niks is toen ook afgesproken met de Kamer: hier komt een aparte AMvB voor die wordt voorgelegd aan de Tweede Kamer, want draagvlak in de Kamer vinden we belangrijk. Zeker als je nu kijkt naar de effecten op studenten – de hele grote groep studenten die je daarmee tegemoet kon komen in elkaar weer zien, met elkaar in gesprek gaan en gewoon samen op de campus zijn – viel voor mij de afweging zo uit: dan maar dat coronatoegangsbewijs, in een situatie waarin mooie en ideale maatregelen er niet zijn.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Dan is er nog één vraag bij mij blijven hangen. Die gaat over de bedreigingen. Zag u het als uw verantwoordelijkheid om te weten of belangenbehartigers in de onderwijssector bedreigd werden of niet?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Als er belangenbehartigers in die sector waren bij wie dat aan de hand was, had ik ... Dan ga ik er ook van uit dat ze me dat verteld zouden hebben en dat we daar het gesprek over zouden hebben. Ja, dat vond ik van belang.

Mevrouw **Lammers**:

Als dat aan de orde was, zou u dat dan ook met collega's in het kabinet bespreken?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ehm ... ja. Het was natuurlijk bij veel mensen aan de orde. Kijk naar het OMT. U heeft er vanmorgen ook een verhaal over gehoord. Ja, dat is iets waar aandacht voor moet zijn. Maar nogmaals, je kunt het alleen weten als mensen je dat ook vertellen. Ik denk dat bij de verschillende vertegenwoordigers uit het mbo en hoger onderwijs, waar ik met grote regelmaat mee sprak, de lijn en de band wel zo waren dat, als zij mij dat wensten te vertellen, daar alle ruimte voor was.

Mevrouw **Lammers**:

Dus ze moesten dan echt naar u toe komen om dat aan te kaarten?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Als iemand dat meldt, moet die daar wel het initiatief toe nemen. Mijn relatie en de aard van de gesprekken waren wel zo, dat het altijd even ging over: hoe gaat het met jullie? Dat besprak je met elkaar, ook omdat het voor iedereen een zware periode was.

Mevrouw **Lammers**:

En is dat op tafel gekomen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ik kan mij niet herinneren dat in die gesprekken een van de betrokkenen een concreet signaal over een dreiging heeft afgegeven.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Dat was het tot zover. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Mevrouw Van Engelshoven, we zijn al een tijd onderweg in dit openbare verhoor, dus ik stel voor dat we vijftien minuten gaan pauzeren. Ik verzoek de bode om de getuige en haar bijstandsverlener naar buiten te geleiden.

(Mevrouw Van Engelshoven wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

De vergadering is voor vijftien minuten geschorst.

De vergadering wordt van 15.22 uur tot 15.37 uur geschorst.

De **voorzitter**:

Ik heropen de vergadering. Aan de orde is het openbaar verhoor met mevrouw Van Engelshoven door de parlementaire enquêtecommissie Corona. Ik verzoek de griffier om de getuige en haar bijstandsverlener naar binnen te geleiden.

(Mevrouw Van Engelshoven wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Welkom terug, beiden, en in het bijzonder mevrouw Van Engelshoven. We gaan door met het openbaar verhoor. Voor het volgende onderwerp geef ik graag collega Lammers het woord.

Mevrouw **Lammers**:

Dank u wel. U heeft net verteld dat u vanaf maart 2020 al de eerste signalen had dat toch ook de sociale en mentale gezondheid van studenten en kinderen achteruitging. Op 4 juni 2021 stuurt de Kinderombudsvrouw, mevrouw Kalverboer, u een brief. Die brief is ook gericht aan bestuurders in het mbo. Daarin pleit zij ervoor om de sociale functie van de mbo-scholen zo spoedig mogelijk te herstellen. Op dat moment is het mbo één dag per week open. Wat deed u met deze signalen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja. Goed, het is de rol van mevrouw Kalverboer om hiervoor aandacht te vragen. Maar zoals ik al gezegd heb, was ikzelf ook voortdurend in contact met al die studenten en instellingen, dus die signalen uit die brief hadden wij vóór die tijd ook al. Zij heeft haar brief gebaseerd op een aantal gesprekken, maar wij voerden die gesprekken zelf ook. Dus op zich was dat niet nieuw, maar wel goed dat er extra aandacht voor kwam. We probeerden toen ook zo goed als mogelijk, binnen de beperkingen die er waren, die sociale functie te herstellen, door iedereen in ieder geval één dag op de instelling te geven. Door die 1,5 meter konden studenten maar beperkt naar het onderwijs. Daarnaast, en voor het mbo gold dat al eerder, had ik ervoor gezorgd dat er

meer praktijkonderwijs door kon gaan en dat er aandacht was voor stages op allemaal plekken waar jonge mensen zich sociaal kunnen ontwikkelen.

Mevrouw **Lammers**:

Maar op het moment dat mevrouw Kalverboer u die brief stuurt, was het mbo al één dag in de week open. Zij riep ook op tot actie, dus om nog veel meer te doen. Wat deed u met dat signaal?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Kijk, wij wilden zelf ook niks liever dan meer studenten op meer dagen op de instellingen, maar we hadden ook te maken met een pandemie waarmee moest worden omgegaan. Dus binnen de ruimte die er was, deden we alles om het onderwijs zo veel mogelijk open te krijgen. In de gesprekken die we in het kabinet hadden om sectoren open te krijgen, stond het onderwijs ook echt altijd op één: "Wat kunnen we in het onderwijs meer doen om meer studenten live onderwijs te laten volgen?". Dus terecht dat ze dat signaal afgaf, maar het was iets waar we op dat moment ook al zelf mee bezig waren, om te zorgen dat er zo veel mogelijk mogelijk was.

Mevrouw **Lammers**:

Heeft u deze brief dan ook in het kabinet besproken?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ik weet niet ... Ik denk niet dat deze brief alleen naar mij was gestuurd. Maar dat signaal ...

Mevrouw **Lammers**:

Aan u en aan bestuurders in het mbo. Maar u bent natuurlijk de bewindspersoon, dus u ...

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ik weet niet of ik specifiek deze brief heb besproken in het kabinet; je bespreekt in het kabinet niet per se de brieven die je ontvangt. Maar die signalen waren wel helder en die signalen kwamen van vele kanten, ook van de instellingen zelf en van studenten. Het was iets waar we continu mee bezig waren: kijken wat we nog meer konden doen om studenten meer toegang te geven tot het onderwijs.

Mevrouw **Lammers**:

Maar wat zegt het dan als de Kinderombudsvrouw deze brief stuurt?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat zij, net als wij, het gevoel had dat je het maximale moest proberen om die sociale functie voor studenten te herstellen. Maar nogmaals ...

Mevrouw **Lammers**:

Geeft dat dan niet extra gewicht, waardoor u denkt: "Hé, dit moet ik in het kabinet bespreken"?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

We spraken daar al continu over. Iedereen was daar continu mee bezig. En de signalen die zij verwoordde in die brief hadden wijzelf ook al, omdat wij dagelijks spraken met studenten, met de instellingen. Die brief was dus een bevestiging van de signalen die we al hadden. En nogmaals, we waren al maximaal bezig om te kijken hoe we de studenten zo veel mogelijk terug naar de instellingen konden laten komen.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Tja, ik zit toch nog even te zoeken. U zegt dat die signalen er al waren. Alleen, ik kan mij voorstellen dat als de Kinderombudsvrouw zo'n brief stuurt ... Heeft dat dan niet meer gewicht? Is dat dan niet een reden om in het kabinet met de vuist op tafel te slaan en te zeggen: "Zo kan het niet langer!"?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Wat ik probeer uit te leggen, is dat de signalen die werden verwoord in die brief niet nieuw waren en dat we met elkaar, en ik ook in mijn gesprekken met studenten en instellingen ... Mevrouw Kalverboer had die gesprekken ook gevoerd. En natuurlijk geeft dat ook urgentie aan, maar we waren ook met een groot gevoel van urgentie op zoek naar hoe we ervoor konden zorgen dat we die onderwijssectoren meer ruimte konden geven. Het was niet: we vinden het allemaal urgent, dus doen we het zo. We hadden nog steeds te maken met een pandemie die bestreden moest worden. Binnen de ruimte die er was, deden we het maximale om dingen weer mogelijk te maken.

Mevrouw **Lammers**:

Leefde dat gevoel van urgentie bij iedereen in het kabinet?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja. Dat heb ik steeds zo gevoeld, dat in het kabinet zeer leefde dat onderwijs maximaal de ruimte moest krijgen. Ik geloof dat er ook vanuit de financieel-economische trojka daarop is gewezen. Iedereen zag dat belang en iedereen

was daar zeer van doordrongen. Maar nogmaals, we hadden ook te maken met de beperkingen die de verspreiding van het virus vroeg.

Mevrouw **Lammers**:

Een van de doelen van het kabinet is het beschermen van kwetsbare mensen. Zag u kinderen en jongeren ook als kwetsbaren?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Eh ... Dan is altijd de vraag: in welk opzicht? Zeker in het begin gingen we er überhaupt van uit dat kinderen onder de 12 niet heel veel bijdroegen aan de verspreiding van het virus. We zagen ook wel dat studenten, jongvolwassenen minder ziek werden, hoewel je als je nu terugkijkt, ziet dat toch best veel van hen ernstige effecten hebben van covid zelf. Daar was dus ook niet heel veel met zekerheid over te zeggen. Kwetsbare groepen waren ook groepen in de zin dat die sociaal kwetsbaar waren. U bent vooral bezig met welke lessen er geleerd kunnen worden. Ik zal niet de enige zijn die hier zegt: het was goed geweest als er naast het OMT op een andere manier continu een adviesorgaan aandacht had gevraagd voor de sociaal-emotionele gevolgen, voor de mentale gezondheid van mensen in de samenleving. Nogmaals, daar was altijd aandacht voor, maar de crisis is toch vooral aangevlogen als een gezondheids crisis. Er is natuurlijk later ook echt een Maatschappelijk Impact Team – zo heette dat, geloof ik – gekomen, naar aanleiding van de motie-Segers. Er is van alles gedaan, maar als je nu terugkijkt ... Ik heb vele anderen dat ook horen zeggen en ik deel dat met hen: had naast de mensen met een medische invalshoek, ook die anderen nadrukkelijk aan tafel gezet. Ik denk dat dat goed was geweest. Of het tot andere besluiten had geleid, zullen we nooit weten. Het was natuurlijk ook niet zo dat het niet aan tafel zat. Het Sociaal en Cultureel Planbureau zat aan tafel. En nogmaals, ik had zelf ook al die signalen.

Mevrouw **Lammers**:

Ik heb u nu een aantal keren horen zeggen: we zitten hier om lessen te trekken. Dat is ook zo, maar daarvoor moeten wij wel eerst weten hoe het indertijd is gegaan. Daarom stel ik mijn vraag nog een keer: werden kinderen en jongeren ook als kwetsbare groep gezien?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

In die zin ja, omdat wij bijvoorbeeld altijd ruimte hebben gelaten, in alle onderwijssectoren, om kwetsbare leerlingen en studenten op te vangen. Er was dus zeker oog voor dat daar ook ... En er zijn grote verschillen, hè? Ik geloof dat de heer Illy dat vanmorgen ook heeft uitgelegd. Er zijn ook grote

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.

Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

verschillen tussen scholieren en studenten, maar we waren ons er zeer wel van bewust dat daar ook kinderen tussen zaten die geen veilige thuisomgeving hadden, voor wie leren op afstand veel problematischer was, en dat er groepen studenten tussen zaten die eenzamer waren dan anderen. We hebben steeds geprobeerd om voor instellingen de ruimte te laten om die groepen op te vangen, wat ook in grote mate is gebeurd op heel veel plekken.

Mevrouw **Lammers**:

Maar hoe werd dat dan afgewogen in relatie tot andere kwetsbaren?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Die weging werd altijd gemaakt, maar primair werd dit natuurlijk ...

Mevrouw **Lammers**:

Waar werd die weging gemaakt?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Primair werd dit aangevlogen als een gezondheids crisis, maar met elkaar, in mijn geval dan in het kabinet, had je natuurlijk continu dat gesprek.

Mevrouw **Lammers**:

Werd de weging in het kabinet gemaakt?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Daar was in het kabinet steeds het gesprek over, want daar besluit je uiteindelijk over de maatregelen, dus daar wordt ook gesproken over de impact die die maatregelen hebben op verschillende groepen.

Mevrouw **Lammers**:

Wat waren dan de argumenten om die twee tegen elkaar af te zetten, om het maar even zo te zeggen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Precies zoals we er hier ook over praten, denk ik. Er waren kwetsbare groepen in die zin dat het virus hen buitengewoon hard kon raken en dat ze daar kwetsbaar voor waren, maar er waren ook groepen die in een ander opzicht kwetsbaar waren. Nogmaals, ik geloof dat oud-collega Rutte dat hier heeft gezegd: er was geen fraaie keuze voorhanden. Dat was altijd een weging, waarbij je – kan de zorg dat aan? – heel veel dingen tegen elkaar af

moest wegen, maar daar werd wel degelijk goed en indringend met elkaar over gesproken.

Mevrouw **Lammers**:

Was het dan de hele groep kinderen en jongeren die u als kwetsbaar zag, of een specifieke groep die u net aanhaalde, dus bijvoorbeeld die met een moeilijke thuissituatie?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja, daar zijn natuurlijk gradaties in. We waren ons er allemaal heel erg bewust van dat als we het bijvoorbeeld hebben over de groep studenten van een jaar of 16 tot 24, dit voor de hele groep een zware maatregel was, juist omdat – dat werd vanmorgen ook goed uitgelegd, geloof ik – die sociale ontwikkeling dan zo belangrijk is. Maar binnen die groep is de ene groep weer kwetsbaarder dan de andere. Dat is net zoals binnen de groep ouderen de ene groep kwetsbaarder is dan de andere. Je moet daar met grote nuance naar kijken. Zo deden we dat ook.

Mevrouw **Lammers**:

U zegt net: het zou goed zijn als er een adviseur zoals bijvoorbeeld het Maatschappelijk Impact Team, het MIT, naast het OMT zou bestaan. Miste u dan tijdens de pandemie adviseurs die aandacht vroegen voor bijvoorbeeld kinderen en jongeren? Of deed u dat?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Natuurlijk deden wij dat vanuit onze verantwoordelijkheid naar het onderwijs, maar ook andere collega's deden dat. Maar omdat je zo'n ... Het OMT was met zijn adviezen in de advisering toch vrij dominant. Dat ging echt vanuit dat gezondheidsperspectief. Als ik nu terugkijk, en ik geloof dat de meeste of in ieder geval heel veel mensen dat hier al gezegd hebben, denk ik dat het goed zou zijn geweest als er over de welzijns- en mentale aspecten op eenzelfde manier geadviseerd zou zijn. Dan zou het in de advisering meer in balans zijn geweest. Had dat tot andere uitkomsten geleid? Nogmaals, dat weten we niet.

Mevrouw **Lammers**:

U zegt: zij richtten zich op het gezondheidsperspectief. Ziet u dan de sociale en mentale gezondheid van kinderen en jongeren niet als gezondheidsperspectief? Vindt u dan niet dat daar te weinig aandacht voor is geweest?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nogmaals, het OMT richtte zich op het gezondheidsperspectief, maar dat ging echt uit van, zeg maar even, de fysieke gezondheid. De mentale gezondheid was, ook als je kijkt naar de deskundigen die daar zitten, gewoon niet primair hun aandachtspunt. Ja, het gaat natuurlijk over de hele gezondheid. Vandaar dat ik zeg: je zou daarover – of dat dan in het OMT moet of daarnaast in een aparte groep, zou men moeten afwegen – in de manier waarop er geadviseerd is, beter kunnen adviseren. Dat zeg ik nu terugkijkend.

Mevrouw **Lammers**:

Wie had dat dan moeten doen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Maar, nogmaals, in onze gesprekken zoals wij die hadden, is daar wel continu aandacht voor geweest.

Mevrouw **Lammers**:

Alleen, ik zit toch even te zoeken, want er zit nog wel iets tussen aandacht voor iets hebben en opkomen voor jongeren en kinderen. We hebben het vanmorgen de heer Illy ook horen zeggen: de stem van studenten werd eigenlijk niet gehoord.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dan had hij het over de discussies die hij had binnen zijn OMT. Kijk, de discussies die ik heb gevoerd ...

Mevrouw **Lammers**:

Maar u zegt net ook: eigenlijk had er een andere adviseur naast het OMT moeten staan, dus ook buiten het OMT was dat dus schijnbaar of blijkbaar niet gewaarborgd.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Neenee. Ik zeg iets anders. Ik geloof niet dat ik de eerste ben die zegt dat het goed zou zijn als er naast het medische perspectief, dus echt de bestrijding van het virus, van waaruit het OMT georganiseerd was ... Dat is later ook gebeurd met het Maatschappelijk Impact Team. Ik denk dat velen van mening zijn dat het wellicht goed was geweest als dat vanaf het begin zo georganiseerd was, ongeacht of we weten of dat tot andere uitkomsten had geleid. Dat laat onverlet dat in de gesprekken die we hadden in de

ministerraad en die ik met collega's voerde, wel degelijk dat belang van jongeren veelvuldig werd besproken.

Mevrouw **Lammers**:

Maar werd daar ook naar gehandeld? Werd daar ook op geacteerd?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Je moet altijd een weging maken, gelet op de pandemie die we moeten bestrijden en het voorkomen dat de zorg overloopt. Daarin moet je altijd een weging maken. Daar kan niet alles. Dat is uiteindelijk de weging die gemaakt is.

Mevrouw **Lammers**:

Dan is die weging steeds in het nadeel van kinderen en jongeren uitgevallen, als ik dat zo mag zeggen.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nee, want je ... Ik deel ...

Mevrouw **Lammers**:

Nou ja, ik ...

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ik deel die formulering ... Ik bestrijd niet dat de effecten voor hen buitengewoon zwaar zijn geweest, maar zo gaat die besluitvorming niet. Je kijkt wat er voor die groepen mogelijk is. Als je met elkaar tot de conclusie komt dat dat, gelet op het doel dat we hebben om te voorkomen dat de zorg overloopt en om te zorgen dat het R-getal naar beneden gaat, de benodigde maatregelen zijn die genomen moeten worden, dan is het niet zo dat de belangen van jonge mensen en studenten niet telden; we voelden met elkaar: het kan even niet anders. Dat is iets heel anders dan ten nadele van iemand iets afwegen. Wij deden wat nodig was, zo veel mogelijk oog hebbend voor de belangen van jonge mensen.

Mevrouw **Lammers**:

Maar wat vond u er dan zelf van dat het terrein waar u verantwoordelijk voor was, eigenlijk steeds het onderspit delfde?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Maar ik deel die conclusie niet met u. Het was niet zo dat dat steeds ... Voor die onderwijssectoren was de inzet steeds bij iedereen: het onderwijs moet

zo veel mogelijk doorgaan; we willen zo veel mogelijk scholen open hebben. Maar vanwege de beperkingen die de pandemie aan ons stelde, kon het naar ons oordeel soms niet anders.

Mevrouw **Lammers**:

Nou ja, mijn collega komt daar straks nog even op terug, want we hoorden vanmorgen ook de heer Illy zeggen dat het OMT uiteindelijk een heel maatregelenpakket geadviseerd had en zei: als al die maatregelen zijn uitgevoerd, dan zou je nog de scholen kunnen sluiten. Maar al die maatregelen waren nog niet uitgevoerd, dus de vraag is dan even: welke afweging is er dan gemaakt om dan toch tot een scholensluiting te komen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat is ... Kijk ... Die vraag is te algemeen om zo te beantwoorden. Dan moet je heel precies kijken over welk moment we het dan precies hebben en hoe dat ging. Als we bijvoorbeeld kijken naar de oplopende besmettingscijfers in het najaar van 2020, zie je dat het OMT ons op een gegeven moment wel degelijk adviseerde om maatregelen te nemen in het onderwijs. Dat hebben we toen niet gedaan, omdat we juist het openhouden van het onderwijs zo belangrijk vonden. Helemaal in het begin – daar heeft de heer Illy het ook over gehad – op 13 maart, hadden collega Slob en ik buitengewoon intensief overleg gehad met de onderwijssectoren. De conclusie daar met het kabinet was: het onderwijs blijft open. Er was grote druk vanuit de Tweede Kamer om het onderwijs te sluiten, gelet op wat er in de ons omringende landen gebeurde. Toen kwam inderdaad op zaterdagochtend dat zeer ongelukkige en achteraf gezien niet helemaal gedragen advies van de Federatie Medisch Specialisten. Toen zag je gewoon dat er een heel andere maatschappelijke dynamiek ontstond, wat dan ook een realiteit is. Ik denk dat wij ook signalen kregen vanuit de Kamer, van: wij vinden nu wel dat het kabinet die scholen moet sluiten. Er was ook druk van ... De dag ervoor had ook de Algemene Vereniging Schoolleiders dat gezegd. Maar wij als kabinet, gesteund door het OMT, hadden gezegd: dat moet je juist niet doen.

Op verschillende momenten heb je dus te maken met verschillende dynamieken, maar overall is onze inzet steeds geweest – ik denk dat collega Slob en ik ons daarin zeer gesteund hebben geweten door de rest van het kabinet – om het onderwijs zo veel mogelijk open te houden, want iedereen zag wel degelijk het belang daarvan in.

Mevrouw **Lammers**:

Dus als ik u mag samenvatten, dan heeft uw inbreng in het kabinet geholpen om de scholen langer open te houden of weer eerder te openen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat was steeds mijn inzet.

Mevrouw **Lammers**:

Maar die heeft ook echt geleid tot besluiten?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat was steeds mijn inzet en ik voelde me daarin zeer gesteund door de rest van het kabinet.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, maar heeft dat ook daadwerkelijk geleid tot een besluit om bijvoorbeeld de scholen open te laten? Ik maak het nu even concreet: heeft u iets aangedragen waarvan de rest heeft gezegd "o, nou dan ..."?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Je voert met elkaar een gesprek in de ministerraad en uiteindelijk neem je gezamenlijk een besluit, en dat is een besluit. Ik zeg u, mijn inzet is steeds geweest: scholen, onderwijs, zo veel mogelijk open. Daarin voelde ik mij steeds zeer gesteund.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Ik wil nog even terugkomen op wat u zei, namelijk: ik heb al van het begin af aan gepleit voor een adviseur naast het OMT.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Sorry. Dat heb ik niet gezegd, hè? Terugkijkend zeg ik: het ware goed geweest als we naast dat OMT ook vanaf het begin zo'n Maatschappelijk Impact Team hadden gehad. Het is niet zo dat ik dat toen vanaf het begin zei; ik zeg het nu, terugkijkend.

Mevrouw **Lammers**:

Dat heeft u dus destijds niet gezegd?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nee. Op dat moment lag dat zo niet op tafel, ook omdat ... U moet zich voorstellen, wij werden overvallen door die pandemie. Wij hadden een heel

klein beetje kennis over dat virus. Wij waren allang blij dat we vanuit de medische hoek goed werden geadviseerd. De volle omvang van die maatschappelijke impact was natuurlijk niet meteen vanaf het begin duidelijk. Je zag dat zich steeds meer voordoen. Maar nu terugkijkend zeg ik, net als vele anderen: ja, dat ware goed geweest.

Mevrouw **Lammers**:

Die pandemie heeft natuurlijk twee jaar geduurd en in die twee jaar heeft u dat niet aangegeven.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nogmaals, het had ... Die maatschappelijke gevolgen hadden steeds de aandacht en lagen ook steeds op tafel. Ik kan mij herinneren dat daar ook in de Kamer debat over ontstond en dat we met elkaar breed een gevoel hadden van: ja, het is een goed idee om dat te doen.

Mevrouw **Lammers**:

Dat heeft u toen ook zelf daar ingebracht, dat dat uw standpunt was?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ik weet niet meer op welk moment ik wat precies in de raad heb gezegd, maar ...

Mevrouw **Lammers**:

Maar u heeft wel ...

Mevrouw **Van Engelshoven**:

... mijn gevoel was: dat is een goed idee.

Mevrouw **Lammers**:

En dat heeft u ook aangekaart?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Sorry, ik kan me niet precies herinneren wat ik op welk moment waar heb gezegd. Maar nogmaals, mijn ...

Mevrouw **Lammers**:

Het maakt mij niet uit op welk moment u het heeft gezegd, het gaat mij er even meer om of u destijds wel hebt laten weten dat u daar zo in stond.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat heb ik vast ergens laten weten, ja.

Mevrouw **Lammers**:

En hoe is daarop gereageerd?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

U probeert nu te achterhalen of dat een hele geïsoleerde discussie ... Gaandeweg ontstond het gevoel dat het goed was om daar inderdaad breder naar te kijken. Nogmaals, er was natuurlijk ook ... Niet dat het niet gebeurde, hè? Het Sociaal Cultureel Planbureau zat aan tafel. We spraken daar natuurlijk breder over. Gaandeweg ontstaat zo'n gevoel van: o ja, dat zou je ook op die manier ... Uiteindelijk kwam ook die motie vanuit de Kamer, van: wij willen zo'n team. Ik denk dat er toen een breed gevoel was van: ja, dat lijkt ons inderdaad een goed idee.

Mevrouw **Lammers**:

Dan heb ik nog een vraag over eigenlijk de langetermijneffecten van de maatregelen. Er zijn kortetermijneffecten, maar ook langetermijneffecten. Wat zijn eigenlijk in uw ogen die langetermijneffecten geweest van bijvoorbeeld het afstandsonderwijs dat studenten hebben moeten volgen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Als je er nu naar kijkt ... Nogmaals, ik ben bewindspersoon geweest tot 10 januari 2022. Daarna is er nog wel onderzoek naar gedaan, maar dat is van na mijn tijd. Die onderzoeken ken ik als zodanig ook niet. Overall is het beeld dat het in het hoger onderwijs met de achterstanden wel meeviel en ook met de opgelopen studievertraging, maar dat met name de aspecten rondom welzijn van jonge mensen langer doorijlen.

Mevrouw **Lammers**:

Misschien val ik in herhaling, maar vanaf wanneer waren die langetermijneffecten ook als zodanig bij u in beeld?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Daar kun je niet zozeer één moment op prikken. Naarmate zo'n pandemie langer duurt, zie je natuurlijk ook dat die effecten op studenten ernstiger worden. Dat zagen we natuurlijk. Niet voor niks hebben we ook allerlei maatregelen genomen om hen daar extra bij te ondersteunen. We zagen ook de urgentie van het zo veel mogelijk ruimte geven aan het onderwijs. Maar die langeretermijneffecten: je kunt op een gegeven moment wel een

vermoeden hebben van "als het jonge mensen zo raakt, dan kan het weleens langer duren voordat zich dat hersteld heeft", maar ik kan daar niet een specifiek moment op prikken.

Mevrouw **Lammers**:

Hield u bij het besluit over de scholensluiting wel al rekening met eventuele langetermijneffecten? Dus ook al waren ze nog niet precies duidelijk, hield u daar wel rekening mee?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Wij hielden rekening met de impact die het had op het mentale welzijn van studenten. Wij wilden daarom ook proberen om hen zo veel de ruimte te geven, en of dat ...

Mevrouw **Lammers**:

Hoe deed u dat?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

... kortetermijn- of langetermijneffecten zijn, maakt dan niet zo heel veel uit. We keken gewoon: wat doet dit met studenten? Kijk, op het moment dat het zich voordoet, kun je mijns inziens nog niet echt een goed beeld hebben van wat dat doet op de langere termijn, simpelweg omdat je het niet weet. Je kunt een vermoeden hebben, maar je weet het niet.

Mevrouw **Lammers**:

Nee, dat begrijp ik. U zegt net: wij hielden wel rekening met het mentale welzijn van studenten en wij probeerden daar ruimte aan te geven. Hoe deed u dat?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Twee dingen. Door steeds te zoeken naar: hoe kunnen we binnen de beperkingen die er zijn zo veel mogelijk ruimte bieden aan studenten om elkaar toch te ontmoeten? En door pakketten aanvullende maatregelen te nemen om hen extra te ondersteunen. Dus aan twee kanten: ondersteuning bieden binnen de beperkingen die er zijn en zorgen dat je zo snel als het kan zo veel mogelijk ruimte biedt aan het onderwijs.

Mevrouw **Lammers**:

Kunt u voor mijn begrip een paar concrete voorbeelden noemen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Voorbeelden waarvan precies?

Mevrouw **Lammers**:

Nou, bijvoorbeeld wat u net zei, die maatregelenpakketten en studenten de ruimte bieden. Hoe vertaalde zich dat?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Wat ik u al eerder heb gezegd: voor mbo-studenten was heel belangrijk dat zij stage konden lopen, heel belangrijk voor hun ontwikkeling, en dat praktijkonderwijs door kon gaan. Voor dat praktijkonderwijs is al eerder ruimte geboden dan we het onderwijs op afstand afschaalden. Dat betekent dat meer studenten ... Neem bijvoorbeeld een kappersopleiding. Het is buitengewoon ingewikkeld om dat op afstand te doen. Ik kan mij ook herinneren dat ik bij het mbo in Leiden ben gaan kijken van: hoe werkt dat dan, kun je het op zo'n manier inrichten dat studenten toch een aantal uur praktijkonderwijs kunnen doen? Er was groot gebrek aan stages, dus: kunnen we bijvoorbeeld zorgen dat twee mensen op één stageplek kunnen? Kunnen we alternatieve stages aanbieden? Kunnen we – dat is veel gebeurd – studenten die op zoek zijn naar een stage een rol geven in de hele organisatie van de bestrijding van de pandemie, zodat ze daar praktijkervaring kunnen opdoen? Dat zit dus echt in iets kunnen doen, zodat én het onderwijs doorgang vindt én studenten de ruimte hebben om zich te ontwikkelen en met andere mensen samen te werken. Daarnaast gewoon maatregelen in de ondersteuning die instellingen konden bieden voor het mentale welzijn van studenten. Dat is steeds samen op gegaan bij het kijken naar wat we allemaal konden doen, maar het nam niet alles weg.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. De heer Illy zei vanmorgen ook dat er een toename was van eetstoornissen en suïcidaliteit, vooral onder jongvolwassenen. Hebben die signalen u ook bereikt?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Wij hebben ... Ik weet niet precies over deze klachten, maar wij kregen van de instellingen wel signalen dat de mentale klachten bij sommige jongeren heel ernstig waren. Daarom hebben we ook echt ruimte gegeven om die studenten gericht extra te ondersteunen én om ervoor te zorgen dat, als je als instelling de indruk had dat studenten echt kampten met te grote problematiek, je ze altijd op de instelling mocht opvangen. Studenten die te

grote problemen hebben met het alsmat onderwijs op afstand volgen, kunnen dan dus naar de instelling komen. Die ruimte is altijd geboden.

Mevrouw **Lammers**:

Maar dan gaat u er wel van uit dat die studenten zelf met die problemen naar de instelling toe komen.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja, en dat was ook voor de instellingen natuurlijk een heel ingewikkeld dilemma. Natuurlijk, docenten zien dingen, hoewel dat op afstand wel moeilijk is. Er waren ook – ik vind dat heel bewonderenswaardig – heel veel docenten die met studenten individueel gingen bellen. Heel veel docenten en mentoren in het hoger onderwijs hadden spreekuren, waarbij studenten online of desnoods fysiek met een mentor konden praten. Ze probeerden dus zo veel mogelijk mensen in beeld te krijgen, maar niet iedereen meldt zich natuurlijk. Dat is het hele complexe. Dat is overigens ook zonder pandemie zo, dat jongeren met grote problemen zich niet altijd melden. Maar hier was dat extra aan de hand. Ik heb veel docenten, instellingen en mentoren gezien die echt alles uit de kast trokken om zo goed mogelijk in beeld te krijgen: wie van deze studenten heeft dusdanig veel problemen dat we echt moeten zorgen dat hij uit dat isolement komt en naar de instelling komt, zodat we iets voor hem voor kunnen betekenen?

Mevrouw **Lammers**:

Oké, dank u wel. Dat waren mijn vragen.

De **voorzitter**:

Collega Poortman, heeft u op dit onderwerp nog aanvullingen?

De heer **Poortman**:

Ja. Ik heb één vraag en die gaat ... Zo meteen gaan we het nog even hebben over de tweede lockdown, maar dit gaat nog over de impact van de maatregelen. Terwijl ik naar u luisterde, las ik wat citaten van de heer Illy uit september 2020. Ik wil die in verband brengen met de afweging die vervolgens wordt gemaakt. Hij heeft het met betrekking tot kinderen en adolescenten over een ongunstige uitkomst van onderwijssluitingen. Hij heeft het over de ongelijkheid op gezondheidsgebied, die toeneemt, zeker als er sprake is van een achterstandssituatie. Hij heeft het over gedragsproblemen en depressiviteit en hij concludeert in december 2020 – dat is nog relatief aan het begin van de crisis; we zitten daar dan een halfjaar in – het volgende: "De schade die we aanrichten is heel erg groot en

dat is voor een deel blijvende schade, ook emotionele schade." Als dit op tafel ligt, ben ik heel benieuwd hoe dat een rol speelt in de afweging.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Volgens mij ... Ik heb daar ook even naar zitten kijken. Hij heeft dat in het OMT op tafel gelegd.

De heer **Poortman**:

Ja, en ook gepubliceerd, bijvoorbeeld met een opiniestuk in Trouw van september 2020. Dus dit circuleerde ook in het publiek.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja. Nogmaals ... Ja, ook uit al mijn bezoeken bleek dat het voor sommige kinderen, en bijvoorbeeld ook kinderen met een onveilige thuissituatie, buitengewoon ernstig was. Vandaar dat wij voor die kinderen de mogelijkheid boden om hen toch op de instelling te hebben. Ik ben in die periode ook zelf hier in Den Haag op bezoek geweest bij een achterstandsschool. Ik ben oud-wethouder in Den Haag voor Onderwijs, dus ik kende al die scholen. Ik kan me zo voorstellen dat dit op die school in het bijzonder aan de hand was. Ik kwam daar dus ook, maar zag daar nagenoeg volle klassen zitten. Heel veel scholen hebben dus, met de beperkingen die er waren, echt oog gehad voor kinderen voor wie dat een heel schadelijke situatie was. Hebben we daarmee alles kunnen ondervangen? Nee.

De heer **Poortman**:

Nee, maar dat gaat over het niveau van de school. Alleen, het gaat om de afweging: als dit bekend is, is er dan iemand die zegt dat dit toch niet opweegt tegen het R-getal, besmettingen, ic-capaciteit? Hoe vindt zo'n discussie plaats?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat was een discussie – en dat schetste hij volgens mij ook – die ook in het OMT plaatsvond. Het OMT komt dan ook met een advies. Maar vanuit het departement van OCW en breed in de ministerraad heb je dan ook dat gesprek. Als dit wordt geadviseerd en we weten en zien dat het voor groepen kinderen en jongeren heel zwaar is en ernstige effecten heeft, dan heb je dat gesprek en moet je dat wegen. En nogmaals, dit was ook een periode waarin fraaie besluiten niet te nemen vielen.

De heer **Poortman**:

Dat begrijp ik, maar voor het OMT leidde het tot het advies om de scholen

niet dicht te doen, of helemaal aan het eind als alle andere maatregelen uitgeput zouden zijn; dus echt als sluitstuk. Maar het kabinet komt tot de afweging dat de scholen wel dichtgaan, nog voordat alle maatregelen zijn ingegaan.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dan ... Dan zou je heel specifiek moeten bekijken welke andere maatregelen er dan zijn. Volgens mij was er een beperkt aantal andere maatregelen die niet doorgingen. Maar nogmaals, we hebben eerder in dat najaar van 2020 een aantal keren besloten ... Ik meen ook dat het OMT een keer verdeeld was. Maar er waren wel degelijk eerder adviezen en gesprekken over of die scholen niet eerder dicht moesten. We hebben dat toen niet gedaan. En nogmaals, bij die afwegingen rondom het onderwijs was het lastige dat je het daarbij steeds hebt over hele grote groepen, heel veel bewegingen. En als je het hebt over het hoger onderwijs, die vele studenten, dan gaat het over hele grote groepen jongeren. Dus de omvang van die hele onderwijssector speelde soms ook wel een rol in het bepalen van wat nodig was.

De heer **Poortman**:

Ja, alleen nu dit punt. Het kwam vanochtend al even langs en we lopen nu wel even vooruit op het volgende onderwerp, maar dan kan ik die vraag straks overslaan. Vanochtend kwam dus al langs dat – toen – Kamerlid Jetten de scholensluiting typeerde als levende enkelbanden om ouders thuis te houden. Dat werd bevestigd door Rutte, die in een persconferentie op 15 december zegt dat de scholensluiting inderdaad voornamelijk bedoeld is om het totaalaantal reisbewegingen te beperken. Het kabinet had dan ook heel eenvoudig kunnen besluiten tot bijvoorbeeld een thuiswerkplicht; dan hadden de scholen niet dicht hoeven.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja ... Ik weet dat dat toen zo gezegd is. Alleen, ik ben heel erg bij mezelf gaan graven: hebben we het toen inderdaad zo voorgehad dat de scholensluiting primair bedoeld was om de ouders thuis te houden? Ik kan me dat, in alle oprechtheid, zo niet herinneren van de afwegingen. Ik weet dat het in de uitingen naar buiten wel zo is geweest, maar ik kan mij eerlijk gezegd niet voor de geest halen dat we toen ook die afweging maakten of dat er primair vanuit dat perspectief over gesproken is.

De heer **Poortman**:

Wat was in uw herinnering dan de afweging of het perspectief?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat – en dat is natuurlijk wel zo – het openen van scholen ook wel weer heel veel bewegingen van mensen op gang brengt. Kinderen in de basisschoolleeftijd worden naar school gebracht. En ik weet dat de heer Illy zei dat ouders dan niet op het schoolplein moeten blijven hangen, maar de werkelijkheid die je zag was dat ouders elkaar daar dan toch gaan zien.

De heer **Poortman**:

Maar dan is het toch een vrij heftig middel? Heel eenvoudig zou je toch kunnen zeggen dat we de ouders dan gaan aanspreken op hun gedrag? We zien de schade die dit toebrengt aan kinderen. Het is dan nogal wat om te besluiten tot maatregelen die deze impact hebben op kinderen, in plaats van volwassenen aan te spreken op hun gedrag.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja. Ik begrijp heel goed dat u dat zo zegt. En als u dat zo zegt, ben ik dat onmiddellijk met u eens. Alleen, in mijn herinnering was dat niet het doorslaggevende argument, dus dat die scholen dicht moesten omdat ouders thuis moesten blijven.

De heer **Poortman**:

Weet u wat het argument toen dan wel was? Dit zou helpen voor de reconstructie. Wat is het argument toen wel geweest om die scholen te sluiten?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nou ja, het is ... Kijk, dan zou ik ... Nogmaals ... Ik zou dat vooral vrijdag aan collega Slob vragen, want het primair en voortgezet onderwijs lagen vooral in zijn lijn van verantwoordelijkheid.

De heer **Poortman**:

Het hoger onderwijs is zelfs vijf maanden dichtgegaan, negentien weken. Dat is wel een forse tijd geweest, en dat nog boven op ...

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nogmaals, dat is toch echt van een andere orde, omdat je daar beter om kunt gaan met onderwijs op afstand en er daar zeg maar in de verspreiding van het virus echt andere argumenten speelden.

De heer **Poortman**:

We kunnen daarop doorgaan, maar ik wil dan eerst naar de voorzitter kijken.

Ik zou ook kunnen doorgaan naar het volgende onderwerp, maar ik weet niet of hij nog vragen heeft hierover. Vandaar dat ik even aankondig dat ik naar het volgende onderwerp wil gaan.

De **voorzitter**:

Ja, heel kort nog. Daar spelen andere argumenten een rol, zegt u. Collega Poortman kan het meteen overnemen hierna. Die reisbewegingen van ouders spelen bij het hoger onderwijs natuurlijk geen rol.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nee, maar wel ... En bij de eerste sluiting van het hoger onderwijs rondom 12 maart speelde dit een rol: studenten reizen meer. In hun leeftijdscategorie spelen ze zo een grote rol bij het verspreiden van het virus. En het gaat dan ook altijd om hele grote aantallen.

De **voorzitter**:

Collega Poortman kan direct door op dit onderwerp.

De heer **Poortman**:

Ja. Het loopt daarmee een beetje in elkaar over, maar dat is helemaal prima, want die zaken hangen ook samen. Op 14 december gaan die scholen dicht. De andere maatregelen zijn nog niet uitgeput. We hebben het dan bijvoorbeeld over strikte afspraken over thuiswerken en buitenlandreizen beperken. Dat had ook nog gekund voordat de scholen dichtgingen. Dan toch even dit: wat was voor u, los van de kabinetsafwegingen en los van wat Rutte heeft gezegd, de doorslaggevende reden om toch over te gaan tot die scholensluiting? Dat is dus breder dan het hoger onderwijs, maar u zit hier als verantwoordelijke voor het gehele departement; vandaar dat wij de vrijheid nemen om ook die vragen bij u neer te leggen.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja. Dan moet u altijd wel een helder onderscheid maken tussen mbo en hoger onderwijs, en inderdaad het primair onderwijs, want daar speelden echt vaak andere argumenten. Ik neem aan dat dit gaat over december 2020.

De heer **Poortman**:

December 2020. Het primair onderwijs gaat dan voor acht weken dicht. Het voortgezet onderwijs voor elf weken. Het mbo wordt meegenomen met het voortgezet onderwijs. En het hoger onderwijs gaat voor negentien weken dicht.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja. Kijk, wat uiteindelijk in die afweging een grote rol speelde, was hetgeen wij voor ons kregen in de adviezen, in de modulatie van het OMT, over welke maatregelen je kunt nemen die voldoende effect zouden hebben op dat R-getal.

De heer **Poortman**:

Welk effect was toen bekend op dat R-getal, als het onderwijs dicht zou gaan?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Sorry, dat weet ik zo specifiek niet meer.

De heer **Poortman**:

Nee. Maar dat is tegelijk een spannend punt, want het is ook moeilijk te achterhalen wat het was. In het geval van de avondklok werd toen gezegd: in de samenhang van maatregelen kan het reproductiegetal met 8 à 13% verminderen. Het is wel berekend voor het onderwijs nadat de lockdowns zijn geweest. Toen kwamen ze uit op 7%, dus het zou zomaar de helft kunnen zijn geweest van het effect van de avondklok. Maar op dat moment was dus niet bekend wat de effectiviteit was. Daarom ben ik benieuwd hoe dat was afgewogen, als niet bekend was wat het effect zou zijn van zo'n maatregel.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nou ja, dat was ook vaak het lastige, dat je de maatregelen niet allemaal in isolement kon bekijken. Ik weet dat, in mijn herinnering, de discussie rond de avondklok ook in zo'n pakket zat; wat is dan het afzonderlijke effect daarvan? Dat gold dus vaker zo. En als ik het mij goed herinner, heeft het kabinet aan het eind van 2020, volgens mij begin december, aangekondigd dat het twee kanten op kon gaan en dat we, als het de verkeerde kant opging, stevige maatregelen moesten gaan nemen.

De heer **Poortman**:

Dat was in 2021.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

O, sorry, dat was 2021. Nou ja, maar ook bij de scholensluiting in 2020 was het inderdaad zo dat er een stapeling van maatregelen kwam om zo veel mogelijk effect te hebben op die verspreiding. Kijk, de enige manier waarop ik het kan reconstrueren: de scholensluiting daarvan uitzonderen, had

kennelijk niet voldoende effect in de modellen zoals wij ze geadviseerd kregen.

De heer **Poortman**:

Nee, want bij de avondklok was het punt dat het een ingrijpende maatregel was. We hebben dit bijvoorbeeld met de heer Koolmees besproken. Die liet zich uiteindelijk overtuigen door de percentages die gegeven werden nadat het kabinet had gezegd: dit is wel heel mager, kom maar met meer. Toen werden die percentages gegeven. Heeft dat bij het onderwijs ook gespeeld, dat jullie op een gegeven moment dachten dat de impact bekend was? Mensen als Illy hebben gewezen op hoe zwaar de impact is geweest op het leven van kinderen, studenten, adolescenten. Dus: "Kom maar eens met een wat betere onderbouwing, voordat we de scholen dichtdoen." En nogmaals, het was voor het OMT ook niet het primaire doel. Dat zei: we hebben nog een paar stappen te zetten voordat het onderwijs dicht moet.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Kijk, in mijn herinnering is toen de weging gemaakt dat we, om voldoende maatregelen te hebben om effect te hebben, die scholensluitingen nodig hadden. Ik kan het niet anders duiden dan zo.

De heer **Poortman**:

Was u destijds dan ook verbaasd? U zegt dat u zich die afwegingen rondom de reisbewegingen niet zo goed meer voor de geest kunt halen. En de uitspraak van premier Rutte volgde de dag na de scholensluiting: "We willen het aantal reisbewegingen beperken." En dan hebben we die levende enkelband van – toen nog – Kamerlid Jetten. Heeft u die verbazing toen ook teruggegeven aan premier Rutte, over dat dit zijn afweging bleek te zijn, als het op die manier niet is besproken in het kabinet?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dat kan ik me niet ... Ik kan me niet herinneren hoe dat gesprek hierover precies is gegaan, sorry. Ik kan me dat onvoldoende specifiek herinneren om hier daarover iets te zeggen. Maar over die uitlating is ongetwijfeld gesproken, ook omdat ze zo'n rol in het debat speelde.

De heer **Poortman**:

Wat daar nog bij komt, is dat het kabinet bij monde van minister De Jonge van VWS heeft gezegd, ook in het najaar 2020, op 7 oktober om precies te zijn: het aantal besmettingen loopt op. Dus dat ligt er dan ook nog eens bij. Maar, ook in maart 2020: "We hebben het gezien; die scholen, dat moesten

we echt niet meer doen." Dus er was blijkbaar de overtuiging dat dat toen zo was. Hetzelfde werd eigenlijk ook gezegd van de verpleeghuizen. De heer Van Koesveld heeft hier toegelicht dat ook daarover het idee bestond van "dat gaan we niet meer doen in het vervolg van de pandemie". Dat idee bestond dus ook bij de scholen, en tóch is het gebeurd. U begrijpt dan, denk ik, onze verbazing. Dit ligt allemaal op tafel, de uitspraak van De Jonge, het OMT-advies, en dan toch die scholensluiting.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja ... Je ziet dan dat eigenlijk niemand dat wil, maar ... Kijk, in de afweging die moest worden gemaakt, wetende dat fraaie oplossingen niet bestonden ... Dat is de overallafweging die toen is gemaakt. En in alle eerlijkheid: ik heb de exacte pakketten die toen voorlagen, niet meer helder voor de geest.

De heer **Poortman**:

Die kan ik u voorlezen, maar dat zal ik u besparen.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Toen zijn wij kennelijk tot de slotsom gekomen dat dit nodig was. Als we niet de indruk hadden gehad dat dat echt heel erg nodig was, dan hadden we het niet gedaan. Nogmaals, eerder dat najaar hebben we, in tegenstelling tot wat het OMT vaak adviseerde, juist geen extra maatregelen genomen, juist omdat we het zo ongelooflijk belangrijk vonden dat die scholen openbleven. Dus kennelijk lag er in de afweging van toen voldoende argumentatie op tafel om te zeggen: tja, we vinden dit een heel naar besluit, maar het moet wel genomen worden.

De heer **Poortman**:

Ja ... Tenminste, ik zeg "ja" omdat ik uw gedachtegang probeer te volgen. Kijk, we hebben het vorige week over de impact op de zorg gehad. Toen ging het steeds over het sturen op bijvoorbeeld de ic-capaciteit en op de tegendruk die toen gegeven is. Deze week proberen we te achterhalen of te reconstrueren hoe in die besluiten die onderwijssluitingen zijn meegenomen. En in de zorg werd steeds gestuurd op het R-getal en op de ic-capaciteit. Misschien ook zelfs, als we de gedachtegang van de heer Baidjoe naar voren halen, de bovenkant van de ic-capaciteit, waardoor maatregelen vaak pas laat genomen werden en de lockdowns ook heel lang duurden. Hij zei toen bijvoorbeeld: "Als we eerder ingrijpen en tot een fijnmaziger pakket komen, bijvoorbeeld op de scholen mondkapjes op, het oog houden op ventilatie of onderscheid maken naar leeftijdsgroepen ... Er zijn allerlei oplossingen te bedenken." Heeft dat in dat najaar ook een rol gespeeld? Dus is er toen,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.

Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

omdat het idee bestond van "dit niet meer", gezocht naar creatieve manieren van omgaan met lockdowns en scholensluitingen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ehm ... Nogmaals, de heer Slob was daar primair mee bezig. Maar het zal ongetwijfeld zo zijn dat ook voor het primair en voortgezet onderwijs heel goed is gekeken naar wat we daar nog meer konden doen om sluiting te voorkomen. Net zoals we ook in het mbo en in het hoger onderwijs keken naar wat we konden doen om zo veel mogelijk onderwijs fysiek doorgang te laten vinden. Want nogmaals, dat was echt steeds ieders inzet: het onderwijs moest zo veel mogelijk doorgaan, niet alleen ter voorkoming van onderwijsachterstanden, maar juist ook omdat het voor de ontwikkeling van jonge mensen zo ongelooflijk belangrijk is.

De heer **Poortman**:

Ik heb alle geluiden van de heer Illy voorgelezen. De effecten die de onderwijssluitingen hadden op kinderen waren bekend. Heeft u zich op enig moment ook juist de ambassadeur van dat geluid geweten in het kabinet?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Alle dagen, denk ik. Ik vond het echt alle dagen mijn taak om, binnen de totale verantwoordelijkheid die je als kabinet hebt in de bestrijding van zo'n pandemie, dat geluid van het belang van het onderwijs goed te laten doorklinken. Ik voelde me daarbij ook zeer gesteund door de rest van het kabinet, want dat werd heel breed gedeeld.

De heer **Poortman**:

En zag u uw verantwoordelijkheid in het verlengde van het totaalbeeld, de totale afwegingen van het kabinet, of primair bij de verantwoordelijkheid richting de scholen, de hogescholen, uw beleidsterrein?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Kijk, dat is tweeledig. Natuurlijk, je bent verantwoordelijk voor een aantal sectoren. Het contact daarmee was heel intensief. En je wordt geen minister van Onderwijs om scholen te sluiten. Ik werd geen minister van Cultuur om cultuurinstellingen te sluiten. Het raakt je op dat moment ook buitengewoon als dat wel moet. Dat doe je niet lichtvaardig. Maar tegelijkertijd ben je ook onderdeel van een kabinet dat met elkaar een afweging moet maken, zaken tegen elkaar moet afwegen, waarbij je ook weet: in dit geval is geen enkel besluit dat wij gaan nemen een fraai besluit, maar het is wel nodig. Ja, dus

je voelt die betrokkenheid hè, maar je voelt ook de verantwoordelijkheid voor het geheel.

De heer **Poortman**:

U heeft de intensiteit van de contacten ... Als mijn vraag suggestief klinkt, is dat niet omdat daar een oordeel in zit, maar omdat ik het probeer helder te krijgen. Die intensieve contacten kunnen zich richten op "ik leg aan de sector vooral de maatregelen uit", "ik probeer met de sector te kijken naar de implementatie van de maatregelen", "ik neem al die belangen mee terug het kabinet in, om te voorkomen dat die maatregelen genomen worden", of om maatregelen te sturen. Daar zoek ik nog naar, of u op dat spectrum misschien naar de ene of naar de andere kant hebt geheld.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Je doet beide, en beide zijn je verantwoordelijkheid. Je moet buitengewoon goed luisteren en zien wat er in zo'n sector gebeurt, om dat op een goede manier in het kabinet op tafel te kunnen leggen. En tegelijkertijd heb je de verantwoordelijkheid om, als je als kabinet een besluit hebt genomen, dat zo goed mogelijk uit te leggen, te verdedigen en ervoor te zorgen dat de sectoren het kunnen uitvoeren. Dus die beide verantwoordelijkheden heb je. Ik vind het eigenlijk niet de juiste vraag – excuus daarvoor – om te zeggen: van welke kant bent u nu? Het is beide. Beide horen tot de kern van je taken als bewindspersoon. En dat voelde ik ook zo.

De heer **Poortman**:

Dat is helder. Ik vraag het omdat als de ene kant dominant is en u zegt "ik zie de belangen van jongeren" ... Laat ik de vraag anders stellen. Kunt u zich voorstellen dat u op een gegeven moment als minister had kunnen komen tot een no-go? Tot een "wat mij betreft is het sluiten van scholen een no-go", dus dat u bijvoorbeeld daarvoor was gaan staan?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Tja ... Excuus, maar dat is een als-danvraag ...

De heer **Poortman**:

Jazeker.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja. Ik vind het niet goed om daar hier op in te gaan. Laten we zeggen dat ik tot aan het eind bewindspersoon ben gebleven, dus sta voor alle besluiten die we destijds genomen hebben.

De heer **Poortman**:

Dank u wel. Dan heb ik verder op dit punt geen vragen.

Mevrouw **Lammers**:

Ik heb nog een aanvulling. Dat gaat over de afweging die in het kabinet is gemaakt, om weer tot een scholensluiting over te gaan. Voor mij blijft dit een beetje hangen. Er is dus een OMT-advies dat zegt: als er een heel maatregelenpakket wordt ingevoerd, pas dan adviseren wij, als allerlaatste ultimatum remedium – om het maar zo te zeggen – om de scholen te sluiten. Vervolgens worden niet al die maatregelen die in dat pakket zitten, uitgevoerd, maar wel worden de scholen gesloten. Vervolgens geeft de heer Rutte, de toenmalige minister-president, een reden. Die is gebruikt voor de scholensluiting. U zegt dat dat geen doorslaggevend argument was. Dan is mijn vraag: waarom communiceert hij dan dat argument? En ik zie ook nog berichtenverkeer tussen u en de heer Paternotte, van 3 december 2020. Daarin zegt u: "Hugo wil nu nog van alles dicht gaan gooien". En u gaat verder met: "meer bezoek met de kerst, maar daarna het onderwijs dicht", was zijn idee. Daarop reageert de heer Paternotte: "Het CDA-idee: wel dineren, maar niks leren." Ik vraag me dan af: met al deze argumenten, wat is er gebeurd om dan toch tot zo'n scholensluiting over te gaan? Met wat we net ook besproken hebben, hè, met alle argumenten die op tafel lagen om dat juist niet te doen, dus die sociale functie van het onderwijs, de mentale gezondheid ... U zegt daarvan: dat hebben we eigenlijk van begin af aan ingebracht. Voor mij is nog totaal onduidelijk wat daar nou precies is gebeurd en hoe die afweging is gemaakt, en met welke argumenten er dan naar buiten wordt getreden.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nou ja, over de woordvoering die anderen hebben gedaan, moet u anderen bevragen. In mijn ogen is het zo ... Nogmaals, u heeft het nu primair over de sluiting van het funderend onderwijs rond die kerst. Dat zat primair bij de heer Slob, maar ik denk dat ...

Mevrouw **Lammers**:

Maar u bent eindverantwoordelijk, hè? Wij hebben u in de brief die wij u hebben gestuurd – dat was twee maanden geleden – laten weten dat wij de tweede scholensluiting, dus niet alleen de eerste, maar ook de tweede scholensluiting, vandaag met u willen bespreken. U was de verantwoordelijk minister.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja, kijk, wat ik u probeer uit te leggen, is het volgende. Er lagen adviezen over pakketten in een zekere volgordelijkheid, als ik mij dat goed herinner. We zaten tegen de kerst. Er was dus ook een afweging van wat er wel of niet rond de kerst kon. In de totaalweging van die maatregel is het pakket ... Ehm, ehm ... Er is tot een pakket besloten zoals dat besloten is. En als u mij nu vraagt welke argumentatie ...

Mevrouw **Lammers**:

Maar de vraag is, hoe ...

Mevrouw **Van Engelshoven**:

... er in de discussie daarover precies een rol speelde, dan kan ik dat niet zo precies reconstrueren, dat ik zeg ...

Mevrouw **Lammers**:

Maar we hebben u twee maanden geleden een brief gestuurd dat we dus deze tweede scholensluiting, maar ook die andere onderwerpen die we al hebben behandeld en die we nog gaan behandelen, gaan behandelen. En dan zegt u nu: ja, ik weet niet welke argumentatie daaraan ten grondslag lag.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nee, ik zeg u dat ik het totaal van die weging van al die maatregelen ... Ehm ... Het ging namelijk over heel veel dingen. Het ging over: hoeveel bezoekers mogen mensen thuis hebben? Hoe gaan we om met ...

Mevrouw **Lammers**:

Maar het gaat nu om de scholensluiting. Dus het OMT adviseert: er moet eerst een heel pakket aan maatregelen worden uitgevoerd, voordat er tot scholensluiting wordt overgegaan. Ik heb het dan nu even over de tweede lockdown. Daar wordt dus van afgeweken. Dus dan zijn er argumenten voor. Het kan dat er argumenten zijn voor waarom daarvan wordt afgeweken. Minister-president Rutte geeft er daar één van. En dan zegt u: ja, maar dat was niet het doorslaggevende argument. Maar wat was dan het doorslaggevende argument? Er moet toch een zwaarwegend argument geweest zijn om van dat OMT-advies af te wijken?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

In mijn herinnering was het doorslaggevende argument dat je tot een totaalpakket aan maatregelen moest komen dat het aantal bewegingen in de samenleving dusdanig zou beperken dat je inderdaad een substantieel effect

op dat R-getal zou hebben. En dan heb je verschillende maatregelen die daaraan in verschillende mate bijdragen. En nogmaals, ehm, ehm ...

Mevrouw **Lammers**:

Maar dat is dus precies wat het OMT in het advies heeft gedaan. Dat heeft gezegd: kabinet, als u dit maatregelenpakket invoert, dan zouden die besmettingen naar beneden moeten gaan en als allerlaatste kunt u dan ook nog het onderwijs sluiten. Maar niet al die maatregelen zijn uitgevoerd en toch wordt het onderwijs gesloten.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nogmaals, ik probeer u uit te leggen ... Ik, ehm ... Ehm ... Kennelijk neemt u mij dat kwalijk, maar ik weet echt niet meer precies wat toen het pakket was, wat er allemaal in dat pakket zat van het OMT en wat de omvang van die maatregelen was, maar in mijn herinnering is het zo dat in de afweging vooral is bekeken: hoe zorg je er nou voor dat het aantal bewegingen, en dus contacten tussen mensen in de samenleving, dusdanig wordt gereduceerd dat de overdracht van besmettingen terugloopt? Daarover ging dat R-getal namelijk. Als je het dan over onderwijs hebt, heb je het altijd over buitengewoon grote aantallen, en dat maakte vaak die afweging rondom onderwijs heel lastig. In dat primair onderwijs speelde natuurlijk ook wel – maar volgens mij was dat niet doorslaggevend – dat kinderen op de basisschool wel naar school gebracht moeten worden. Dus dat geeft extra bewegingen. Volgens mij heeft dat beeld rondom die extra bewegingen uiteindelijk de doorslag gegeven.

Mevrouw **Lammers**:

Dus u zegt dat het feit dat die kinderen naar school gebracht moesten worden en dat die bewegingen zouden blijven bestaan de doorslaggevende reden is geweest om alsnog tot die scholensluiting over te gaan?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Bij alle maatregelen die genomen werden, was het aantal bewegingen in de samenleving vaak het doorslaggevende argument. Dat gold bijvoorbeeld ook voor theaterbezoek. Waar je ter plekke het goed op afstand doen nog best goed kon organiseren, was dan vaak het argument: ja, maar mensen gaan daar wel naartoe, dat geeft allemaal bewegingen in de samenleving en die bewegingen kunnen leiden tot besmettingen. In mijn herinnering is dus doorslaggevend geweest dat je zo veel mogelijk van die bewegingen moest reduceren om dat virus voldoende binnen de perken te houden. En ja, dat speelde ... Dat is kennelijk de appwisseling tussen mij en de heer Paternotte

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.

Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

... Er speelde toen ook, en dat was ook iets ... Kijk, je hebt ook altijd te maken met een maatschappelijke dynamiek. Er speelden ook buitengewoon grote gevoelens in de samenleving over de vraag: hoe hard kan een lockdown met kerst zijn? We hebben natuurlijk ook wel meegemaakt dat je één iemand kon ontvangen. Al die zaken neem je mee in een totaalafweging.

Mevrouw **Lammers**:

U zegt dus inderdaad: dat naar school toe brengen en weer ophalen, zijn allemaal reisbewegingen en die willen we beperken. Maar bijvoorbeeld in het OMT-advies stond ook: maak strikte afspraken over thuiswerken. Dat werd nog niet gedaan. Het blijf-thuisadvies werd ook nog niet gedaan.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja. Wat daarin meespeelde, en dat zie je ook wel in de maatschappelijke dynamiek in het najaar, is dat een aantal van die maatregelen gewoon slecht werd nageleefd. En ehm ... Natuurlijk kun je zeggen: had je dan mensen niet harder moeten aanspreken op hun verantwoordelijkheid? Maar als je tegen mensen zegt: werk zo veel mogelijk thuis en blijf zo veel mogelijk thuis ... Dat gebeurde dus onvoldoende. Waar je ook mee worstelt – dat is echt voor iedereen een worsteling geweest, denk ik – is dat als je moet ingrijpen om inderdaad het aantal bewegingen te beperken, je wel iets moet doen waar je gewoon grip op hebt. Ehm ... In het totaal van afwegingen over waar je nou het aantal momenten waar overdracht van het virus kan plaatsvinden in samenleving kan beperken, zijn we hierbij kennelijk uiteindelijk tot de conclusie gekomen: dit moeten we helaas doen. Van zo'n scholensluiting heb je namelijk wel allemaal buikpijn.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, dat begrijp ik. Maar dan zegt u dus eigenlijk: het argument was dat als die scholen sluiten, mensen het sowieso niet meer doen en dat het advies om thuis te werken eigenlijk vrijblijvend was en dat mensen dan alsnog naar buiten zouden kunnen gaan.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Sorry, ik volg u even niet.

Mevrouw **Lammers**:

Nou, u zegt net: met die scholensluiting komen mensen ook niet meer. Dat is geen vrijblijvende maatregel. En die andere, zegt u ...

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nee. Als je de Nederlandse samenleving adviseert "blijf zo veel mogelijk thuis", dan moeten mensen dat wel doen. We zagen natuurlijk ook in het najaar van 2020 gebeuren dat, anders dan in het begin van de pandemie, mensen zich daarin meer vrijheid permitteerden. Dat is een maatschappelijke realiteit waar je ook gewoon rekening mee te houden hebt, want die oproepen werden natuurlijk wel degelijk gedaan, maar het is buitengewoon lastig sturen dat mensen er dan individueel voor kiezen om ... Ehm ... Dat kun je dan ... Ehm ... Ehm ... Als je kijkt tot wat voor maatregelen dat leidt, dan is het natuurlijk zeer te betreuren dat mensen dan toch die vrijheid namen.

Mevrouw **Lammers**:

Oké. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Hiermee kunnen we dit onderwerp afronden. Dan gaan we door naar het volgende onderwerp. Daarvoor geef ik collega Lammers het woord.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, dank u wel. Dan zou ik graag met u naar het voorjaar van 2021 willen gaan. De besmettingscijfers dalen op dat moment weer en er komt ruimte voor versoepeling van de maatregelen. Niet alles kan dan tegelijkertijd weer open. Qua onderwijs vindt de eerste versoepeling plaats in het basisonderwijs. Mijn vraag is eigenlijk: hoe maakte het kabinet de keuze tussen de versoepelingen in het onderwijs en in andere sectoren? Dus enerzijds het onderwijs en anderzijds andere sectoren, zoals bijvoorbeeld de horeca et cetera.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Mijn beeld is dat als er ruimte ontstond om sectoren weer te openen, het gevoel breed gedragen werd dat onderwijs voorop moest staan, te beginnen bij het primair onderwijs. Dat was ook omdat daar onderwijs op afstand het meest ingewikkeld was en de impact daar toch heel groot van was. Dus daar is eigenlijk ehm ... Dus in het totaal van heropenen stond onderwijs op één. Binnen die onderwijssectoren was het dan eigenlijk opbouwend van primair naar voortgezet onderwijs, mbo en hoger onderwijs, waarbij je probeerde om in zo veel mogelijk sectoren wel stappen te zetten. Dat is natuurlijk toen ook gebeurd. Er werd bijvoorbeeld gezegd: met 75 studenten per ruimte en met de 1,5 meter ... Zo hebben we steeds geprobeerd stapjes te zetten om overal zo veel mogelijk ruimte te geven.

Mevrouw **Lammers**:

U schetst net maatregelen voor het primair onderwijs ten opzichte van andere onderwijsgroepen. Maar hoe zat dat dan ten opzichte van bijvoorbeeld de horeca of andere sectoren?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nogmaals, je probeert ... Er zijn ook wel routekaarten gemaakt. Maar uiteindelijk was het zo zoals dat wel vaker gaat als je iets zo planmatig maakt, namelijk dat de werkelijkheid zich niet heel erg aan de routekaart houdt en je dus iets anders gaat doen. Er werd steeds geprobeerd ... Nogmaals, het belang van de heropening van het onderwijs werd door iedereen heel groot geacht, maar er werd ook gekeken, zo van: je moet ook in andere sectoren proberen stapjes te zetten. Als ik het in mijn eigen woorden mag zeggen, dan is het ook een beetje een "ventiel" voor de rest van de samenleving, die ook zit te snakken naar heropeningen. Daarbij is de vraag bekeken: kun je een soort combinatie van stapjes maken voor de verschillende sectoren, die te doen zijn, en die ook uitlegbaar en verstandig zijn?

Mevrouw **Lammers**:

Als ik u goed begrepen heb, is het argument om het basisonderwijs als eerste open te doen, dan dat dat moeilijk op afstand "invulbaar" is, om het maar even zo te zeggen.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja. We kennen er allemaal de voorbeelden van. Kinderen in het primair onderwijs op afstand onderwijs geven, is ingewikkeld. Dat betekent ook dat ouders thuis moeten zijn. We hebben nog wel het idee gehad dat ouders die thuis kinderen hadden die onderwijs kregen, ook nog wel konden werken. Nou, dat was maar zeer beperkt mogelijk. Dus daar zat een groot belang. Maar tegelijkertijd werd er wel voor de andere sectoren bekeken of we daar ook gewoon stapjes konden zetten.

Mevrouw **Lammers**:

We hebben er net ook al even over gesproken, maar hoe werden dan de korte- en langetermijngevolgen die bij de sluiting van het onderwijs horen, meegenomen in het versoepelen van die maatregelen?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Dan kijk je naar twee soorten effecten. Het is aan de ene kant het effect op leerachterstanden. Ehm, ehm ... Dat zag je ook het scherpst in het funderend

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

onderwijs. En het gaat ook om de welzijnseffecten. Dat maakte ook ... We hebben in het hoger onderwijs en het mbo, met die 75 studenten en die 1,5 meter, echt gekeken van: zorg er dan voor dat je een stap kunt zetten en dat iedereen weer één keer in de week naar de instelling kan, omdat die ontmoeting zo belangrijk is, omdat het weer even met die andere studenten verkeren zo belangrijk is. We hebben geprobeerd om daar toch ook stappen in te zetten. Maar terugkomend op uw vraag: het ging om beide invalshoeken, zowel leerachterstanden als mentaal welzijn.

Mevrouw **Lammers**:

Welke rol speelden belangenbehartigers nog in deze besluiten?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

In welke zin bedoelt u dat? Want volgens mij heb ik u eerder uitgelegd dat ik continu in gesprek was met al die sectoren. We gingen dan in gesprek over sluiting, maar ook over heropening. We moesten daarbij goed bekijken wat praktisch organiseerbaar was. Dan loop je soms tegen buitengewoon ingewikkelde dingen aan. Want tijdens de pandemie was het ov bijvoorbeeld afgeschaald. Als je dan in het mbo mensen weer ruimte gaat geven om één dag per week naar school te gaan, moeten ze er wel kunnen komen. Dan was dat dus wel relevant, zo van: o ja, rijden die bussen? Dat betekent ook dat je in de organiseerbaarheid buitengewoon goed met de sectoren moet bekijken: als we die stap gaan zetten, is dat dan te organiseren en hoe kunnen we dan die stap op de beste manier nemen?

Mevrouw **Lammers**:

U zei net ook al dat u met de belangenbehartigers van uw sector sprak.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Zeker.

Mevrouw **Lammers**:

Zij adviseerden u dan over welke haken en ogen er nog waren.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Weet u, ik denk dat iedereen zich heel goed kan voorstellen – ik was namelijk ook verantwoordelijk voor de cultuursector en ik praatte ook met EZ over de kant van de evenementen – dat elke sector op zo'n moment natuurlijk probeert zo snel mogelijk zelf stappen te kunnen zetten met betrekking tot: kunnen we open? Dus je hebt én goed met elkaar het gesprek te voeren én heel goed mensen mee te nemen in de

belangenafweging die je maakt. De sectoren zelf spelen in dat gesprek natuurlijk een rol, omdat je buitengewoon veel met hen in contact staat, maar ook omdat ze natuurlijk belang hebben bij heropening.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, precies. De basisscholen gingen in het voorjaar van 2021 dus als eerste weer open. Dat was op 8 februari. Drie weken later volgt dan een gedeeltelijke heropening van de middelbare scholen en het mbo. Ruim anderhalve maand later gaat dan het hoger onderwijs weer open. Dat is op 26 april. Wat was de reden dat oudere leerlingen en studenten langer moesten wachten?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Nogmaals, het heeft ook te maken met – voor studenten heeft dat steeds een rol gespeeld – de afstanden die zij afleggen, het aantal reisbewegingen wat dat met zich mee brengt en het feit dat zij met het ov moesten. Een hele hoop van dat soort aspecten speelden een rol. Het heeft ook gewoon te maken met de effectiviteit en de organiseerbaarheid van onderwijs op afstand, die naarmate studenten ouder worden net iets passender zijn dan bij jonge kinderen. Wat best hoofdbrekens kostte, was hoe je binnen die grote onderwijsinstellingen de 1,5 meter organiseert. Binnen een collegezaal kunnen we ons dat allemaal goed voorstellen. Je plakt gewoon een aantal stoelen af en zegt: hier mag je niet zitten. Maar die studenten gaan ook allemaal de gang op. Jonge mensen hebben gewoon de neiging om bij elkaar te gaan klitten. Dat is nou eenmaal eigen aan adolescenten. Zeker als je een tijd een lockdown hebt gehad, willen mensen gewoon fysiek bij elkaar zijn. Er was wel een zekere prudentie in, maar de organiseerbaarheid speelde zeker ook een rol. Looproutes in gangen creëren, was voor heel veel instellingen best een uitdaging.

Mevrouw **Lammers**:

Ja, dat begrijp ik. U was als minister van OCW verantwoordelijk voor het hele ministerie. Hoe keek u dan naar de volgorde van versoepelingen binnen het onderwijs en binnen uw ministerie?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Op het moment dat we die gesprekken hebben gevoerd, hebben we er, volgens mij, steeds zo naar gekeken: probeer nou eerst in dat funderend onderwijs stappen te zetten en probeer dan tegelijkertijd ook stapjes te zetten in het hoger onderwijs, zodat mensen misschien niet de hele week, maar een deel van de tijd op de instelling kunnen zijn. Helaas was het wel zo

dat daardoor inderdaad de beperkingen in het hoger onderwijs langer hebben geduurd. Ehm ...

Mevrouw **Lammers**:
Vond u dat te lang?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ja. Voor mijn gevoel is het altijd te lang en zeker als je nu bekijkt wat het met jongere mensen heeft gedaan. Ja, het was voor veel jonge mensen te lang, maar het was niet te lang als je kijkt naar wat er nodig was om dat virus te bestrijden.

Mevrouw **Lammers**:

Misschien valt u dan weer in herhaling, hoor, maar welke factoren woog u daarbij mee?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Onderwijsachterstanden, mentaal welzijn, organiseerbaarheid en uiteindelijk natuurlijk ook het risico op verspreiding van het virus. Het was dus een weging van best veel factoren, maar volgens mij waren we het wel met elkaar eens dat de grootste urgentie bij het funderend onderwijs moest liggen.

Mevrouw **Lammers**:

Oké, dan heb ik op dit punt geen vragen meer. Ik kijk even naar onze voorzitter.

De **voorzitter**:

Ik ook niet. Collega Poortman?

De heer **Poortman**:

Ik heb over dit onderwerp geen vragen. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dan collega Lammers, over de Tweede Kamer.

Mevrouw **Lammers**:

Graag zou ik het nog kort met u willen hebben over de rol van de Tweede Kamer. Het kabinet besluit niet alleen over wetgeving en maatregelen vanuit het kabinet; ook de Tweede Kamer heeft daar een rol in. In de zomer en in het najaar van 2020 heeft u meermaals "algemene overleggen" – zo heetten

die toen nog, maar inmiddels heten die "commissiedebatten" – met de Tweede Kamer gevoerd over de impact van de pandemie op het onderwijs. In de overleggen gaat het onder andere over de beperkingen rond stages, studievertraging en het gebruik van het openbaar vervoer. Dat laatste noemde u net ook al. Er wordt best wel op detailniveau gesproken. Hoe keek u ernaar dat het in de commissiedebatten met de Tweede Kamer zo over de details ging?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Laat ik vooropstellen dat in relatie tot wat je doet en de verantwoordelijkheid die ook de Tweede Kamer heeft, ik het heel goed vond dat daarover het publieke debat plaatsvond. Het waren ook gewoon momenten waarop je mensen weer mee kunt nemen in een afweging en in dingen die nodig zijn. Je gaat het gesprek aan met de volksvertegenwoordigers die ook allemaal hun contacten hebben in de samenleving en die van daaruit vragen hebben over hoe het gaat. Dus ja, het was goed dat die overleggen er waren. Ja, ik ben het er helemaal mee eens dat dat soms tot in detail ging, maar in mijn herinnering is dat wat er altijd een beetje gebeurt in commissievergaderingen. Soms kan het tot ver in de details gaan. Dat is ook helemaal niet erg, als er dan ook af en toe begrip voor is dat je niet elk detail uit je hoofd weet.

Wat ik wel merkte, en het is goed dat daar ook aandacht voor is, is dat die hele pandemie een grote wissel trok op een departement. U moet zich voorstellen dat ook daar mensen op afstand werkten. Er moest vaak in een heel hoog tempo wetgeving worden gemaakt, maatregelen worden bedacht, overleg met sectoren worden gevoerd en servicedocumenten worden gemaakt. Er waren heel veel overleggen. Er zijn momenten geweest dat ik mij best zorgen heb gemaakt over de vraag: trekken onze mensen dat? Een Kamerdebat vraagt ook van een departement buitengewoon veel voorbereiding, ondersteuning en uitwerking van brieven. In dat totaal was het soms wel wat veel, niet voor mijzelf, maar ik vond wel ... Het aantal debatten dat er specifiek over mijn domein was, was best overzichtelijk, maar in het totaal der dingen – want in de bijna wekelijkse debatten die we voerden, kwam natuurlijk onderwijs, OCW, ook altijd aan de orde – vond ik wel dat er veel van onze mensen werd gevraagd in het allemaal voorbereiden en beantwoorden. Ik heb me daar best wel zorgen over gemaakt.

Mevrouw **Lammers**:

Heeft u die zorgen ook geuit?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend.
Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd.

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Zeker. Ik heb daar met mijn secretaris-generaal over gesproken. Ik heb met haar ook afgesproken ... Kijk, je maakt je dan over twee dingen zorgen. Heel veel mensen werken thuis, er is grote druk en er moet veel gebeuren. Je hebt dan ook nog kinderen thuis die onderwijs moeten krijgen. Er waren mensen die eenzaam waren. Ik kan me goed voorstellen dat het af en toe wat veel wordt voor mensen. Ik heb toen wel aan de sg gevraagd, en dat is ook gebeurd: organiseer het hier zo dat iedereen die daar behoefte aan heeft met enige regelmaat wel hier op het departement kan komen. Het is namelijk voor sommige mensen gewoon heel belangrijk om dat sociale contact hebben. Werk is vaak ook een groot deel van je sociale leven. Dus ik vond dat belangrijk. We hebben ook wel met collega's gewisseld dat de veelheid aan debatten echt z'n beslag legde op onze mensen en dat je dan af en toe in het uitleggen van "dit kan nu even niet" ook eerlijk moet zijn. Ik denk en ik hoop dat we dat, op de momenten die er echt toe deden, aan de Kamer hebben kunnen uitleggen: niet alles kan tegelijkertijd.

Mevrouw **Lammers**:

Had de Kamer soms ook invloed op de wetsvoorstellen en zo ja, kunt u dan een voorbeeld noemen? Is er een duidelijk moment dat u bijstaat?

Mevrouw **Van Engelshoven**:

Ehm ... Nou, ik denk aan zoiets als dat Nationaal Programma Onderwijs. Vanuit de Kamer zijn er wensen geweest over de exacte invulling daarvan. Daaraan zijn we zo veel mogelijk tegemoetgekomen, als dat kon. Een heel helder, en een heel terecht voorbeeld, denk ik, is de hele wetgeving rondom de coronatoegangsbewijzen. Vanuit de Kamer werd, net zoals ik dat zelf deed, nogal aangehikt tegen de coronatoegangsbewijzen voor het onderwijs. Toen is echt in overleg met de Kamer vastgesteld dat dat wel een aparte AMvB moest worden en dat die apart moest worden voorgelegd aan de Kamer. Ik vond dat heel terecht. Ik heb dat vandaag al eerder gezegd, maar nogmaals: ik achtte het een maatregel die op een gegeven moment echt verdedigbaar zou zijn, omdat we dan juist heel veel jonge mensen eindelijk de ruimte hadden kunnen geven om elkaar te ontmoeten. Maar het is wel een zwaar middel. Dus het is goed dat je het debat met elkaar hebt en dat je elkaar daarin vindt.

Mevrouw **Lammers**:

Oké, dank u wel. Dat waren mijn vragen.

De **voorzitter**:

Dit was ook het laatste onderwerp van dit openbare verhoor. We gaan – dat zeg ik ook even voor de mensen thuis – nog uitgebreider stilstaan bij de rol van de Tweede Kamer. Eind augustus staat een hele week in het teken van de Tweede Kamer.

Mevrouw Van Engelshoven, we zijn hiermee aan het einde gekomen van dit openbare verhoor. Dank. Ik verzoek de bode om de getuige en haar bijstandsverlener naar buiten te leiden.

(Mevrouw Van Engelshoven wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

Het volgende openbaar verhoor van de parlementaire enquêtecommissie Corona vindt aanstaande woensdagochtend om 10.00 uur plaats met mevrouw Kalverboer, de Kinderombudsvrouw. Ik sluit de vergadering.

Sluiting 17.10 uur.